

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

Mirjam Liivak

TÕSTETUD OBJEKTI VORM VAT-TARINDIGA LAUSETES

Bakalaureusetöö

Juhendajad Helle Metslang ja Helen Plado

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Finiitsus.....	6
1.1. Finiitsus keeletüpoloogias.....	6
1.2. Eesti keele infiniitsed vormid	9
1.3. Infiniitsed verbivormid predikaadina	10
2. vat-tarind	11
2.1. Üldist.....	11
2.2. Sihitise vormivaheldus.....	13
2.2.1. Üldised sihitise vormivahelduse reeglid	14
2.2.2. vat-tarindi objektiks tõstetud subjekti vormivaheldus	15
2.3. Soome keele referatiivkonstruktsioon.....	16
2.4. vat-tarind ja keeleuuendus	18
3. Uurimismaterjal ja -meetod	20
4. vat-tarind XX sajandi keelematerjalis.....	23
4.1. vat-tarindiga lausete esinemissagedus XX sajandi keelematerjalis	23
4.2. Täis- ja osasihitise osakaal perioodi ja tekstiliigi kaupa	24
4.3. Põhilause verbid.....	26
4.4. vat-tarindi lausevaste lausetüüp	33
4.5. Eitus ja umbisikuline tegumood põhilauses.....	35
4.6. vat-tarindi tegevussubjekti sõnaliik ja fraasistruktuur	36
4.7. Sihitise kvantiteet.....	39
4.8. Objekti elusus.....	42
5. vat-tarind XXI sajandi keelematerjalis	44
5.1. Põhilause verbid.....	44
5.2. vat-tarindi lausevaste lausetüüp	47
5.3. Eitus ja umbisikuline tegumood põhilauses.....	49
5.4. vat-tarindi tegevussubjekti sõnaliik ja fraasistruktuur	50
5.5. Sihitise kvantiteet.....	51
5.6. Objekti elusus.....	53
Kokkuvõte.....	55

Kirjandus.....	58
The form of the raised object in the sentences with <i>vat</i> -construction.....	61

Sissejuhatus

Selles bakalaureusetöös uuritakse *vat*-tarindiga lauseid. *vat*-tarindi lausevaste subjekt, mis on tõstetud põhilause objektiks, võib esineda nii nominatiivis, genitiivis kui partitiivis.

Töö eesmärk on uurida, mil määral varieerub *vat*-tarindi tegevussubjekti kääne XX ja XXI sajandi kirjakeeles ja missugused tegurid käändevalikut mõjutavad. Töö uurimisküsimused on järgmised:

- mil määral mõjutavad *vat*-tarindi tegevussubjekti käändevaliku varieerumist grammatilised ja semantilised tegurid;
- mil määral on märgata muutusi täis- ja osasihitise kasutuses vaadeldavate perioodide tekstides ja millest võivad need muutused tingitud olla;
- kui suured on XX sajandi vaadeldavate kümnendite tekstides *vat*-tarindiga lausete normaliseeritud sagedused 100 000 lause kohta ja mil määral avaldas sagedustele mõju keeleuuendus?

Uuritav teema on oluline, kuna viimased kirjakeele *vat*-tarindit käsitlevad uurimused avaldati enam kui 30 aastat tagasi, mil ei olnud kasutada korralikke keelekorpuseid (vt Erelt 1984, Uuspõld 1985). Nendeski uurimustes keskenduti ainult mõningatele aspektidele, mis uurijate arvates võisid *vat*-tarindi tegevussubjekti kääned mõjutada. Sel sajandil on uuritud küll vanema kirjakeele *vat*-konstruktsioone (vt Penjam 2013), aga tänapäevast kirjakeelt ei ole põhjalikumalt uuritud.

Töö uurimismaterjal pärineb nii Tartu Ülikooli „Eesti kirjakeele korpusest 1890–1990“ kui etTenTeni eestikeelsete veebilehtede korpusest. Uuritavaid lauseid on kokku 385 (vt lähemalt ptk 3). Töö põhirõhk on XX sajandi keelematerjali uurimisel, aga võrdluseks käsitletakse põgusalt ka XXI sajandi keelematerjali.

Bakalaureusetöö koosneb viiest peatükist. Esimeses teoreetilises peatükis antakse ülevaade finiiitsuse käsitlustest rahvusvahelise tüpoloogilise kirjanduse põhjal, asetatakse eesti keele infiniitsed verbivormid tüpoloogilise kirjanduse taustale ning võrdluseks

antakse põgus ülevaade soome keele kui eesti sugulaskeele infiniitsetest verbivormidest ja nende spetsiifikast. Kuna *vat*-tarindki võib intransitiivsete verbidega moodustatud ahelverbina toimida pealause predikaadina, antakse lisaks lühike ülevaade ka muudest juhtudest, mil infiniitsed verbivormid võivad esineda pealause predikaadina.

Bakalaureusetöö teises peatükis antakse varasemate uurimuste põhjal ülevaade *vat*-tarindist. Peatükis esitatakse eesti keele *vat*-tarindi põhitunnused ning kirjeldatakse, mille poolest see tarind erineb teistest eesti keele infiniitvitarinditest. Lisaks tuuakse ära ka mõningad seni teadaolevad tegevussubjekti käänet mõjutavad tegurid. Peatükis esitatakse ka sihitise üldised vormivahelduse tendentsid ja *vat*-tarindi tegevussubjekti vormivahelduse reeglid. Ka selles peatükis võrreldakse eesti keele *vat*-tarindit soome keele analoogse konstruktsiooniga, tuuakse välja peamised sarnasused ja erinevused. Viimaks esitatakse keelekorralduse seisukohad *vat*-tarindi küsimuses, toetudes peamiselt Johannes Aaviku „Eesti õigekeelsuse õpikule ja grammatikale“, kuna just Aavik propageeris laialdaselt infiniitvitarindite kasutamist (Erelt 2001: 76). Teistele allikatele tuginedes püütakse lühidalt kirjeldada ka varasema ja hilisema aja keelekorralduslikke seisukohti.

Kolmandas peatükis tutvustatakse töö uurimismaterjali ja -meetodit. Neljas ja viies peatükk keskenduvad kogutud materjali analüüsile. Neljandas peatükis esitatakse XX sajandi keelematerjali analüüsitulemused. Igas alapeatükis keskendutakse kindla tegevussubjekti käänet mõjutada võiva teguri vaatlemisele. Viiendas peatükis analüüsitakse etTenTeni korpusest kogutud XXI sajandi keelematerjali. Igas alapeatükis analüüsitakse kindlat tegevussubjekti käänet mõjutavat tegurit ja võrreldakse saadud tulemusi neljandas peatükis esitatud XX sajandi keelematerjali analüüsitulemustega.

1. Finiitsus

Järgnevalt antakse ülevaade finiiitsuse käsitlusest rahvusvahelise tüpoloogilise kirjanduse põhjal ning asetatakse eesti keele infiniitsed vormid tüpoloogilisele taustale. Võrdlusena kasutatakse eesti lähisugulaskeele soome keele infiniitseid vorme.

1.1. Finiitsus keeletüpoloogias

Finiitsuse mõiste tuleb ladina keelest, kus mõistega *finitus* tähistati midagi kindlat, otsustatut. Algselt kasutati finiiitsuse mõistet personaalpronoomenite kirjeldamiseks, hiljem lisandusid finiiitsuskategooriasse ka isikut ja arvu väljendavad verbid. Tänapäeval kirjeldataksegi finiiitsuskategooriaga eelkõige verbe. (Nikolaeva 2007: 1) Verbivormid jagatakse niisiis finiiitseteks ja infiniitseteks (Koptjevskaja-Tamm 1999: 146). Kui finiiitsetel verbivormidel esinevad isiku, aja, aspekti ja kõneviisi markeeringud, siis infiniitsetel verbivormidel puuduvad sellised eristused; lisaks ei ole infiniitsed vormid tavaliselt pealause predikaadid ega ühildu pealause subjektiga (Cristofaro 2007: 95; Koptjevskaja-Tamm 1999: 146–147; Ylikoski 2003: 186). See-eest võivad infiniitsed verbivormid mitmes keeles esineda näiteks lause argumendi, adverbiaali vm rollis (Koptjevskaja-Tamm 1999: 146). Põhilised infiniitsed verbivormid on infinitiivid, partitsiibid, tegevusnimed ja konverbid (Ylikoski 2003: 187).

SOV-keeltes üldiselt eelistatakse pigem infiniitseid kui finiiitseid verbivorme. Uurali keeltes, kus on ajalooliselt olnud SOV-sõnajärg, on indoeuroopa keelte kontaktide mõjul vähenenud infiniitsete vormide hulk. (Koptjevskaja-Tamm 1999: 149).

Funktsionaalses tüpoloogias eristatakse süntaktilist ja morfoloogilist finiiitsust. Morfoloogiline finiiitsus ilmneb verbitüvele lisatavates lõppudes, nt isikulõppudes. (Visapää 2008: 183; Ledgeway 2007: 337). Süntaktiliseks finiiitsuseks nimetatakse lause või konstruktsiooni finiiitset omadust, mis ei sõltu verbi finiiitsusest. Süntaktilise finiiitsuse

näitena võib tuua infiniitsed imperatiivkonstruktsioonid (näide 1). (Visapää 2008: 183, 185)

(1) Laps kohe lasteaeda *viia*! (Metslang 2017: 271)

Lisaks süntaktilistele funktsioonidele, mis infiniitsetel verbivormidel on, võivad need ka grammatiseeruda perifrastiliste või analüütiliste verbide koosseisus olles. Grammatiseerudes väljendavad infiniitsed vormid näiteks aega, eitust ja kõneviisi. (Koptjevskaja-Tamm 1999: 148–149) Näitena grammatiseerunud infiniitsetest vormidest võib tuua soome keele infinitiivid *-mAssA*, mis perifrastilise verbi koosseisus olles kirjeldab liikumisverbiga tähistatava sündmusega samaaegselt toimunud sündmust (näide 2) ja *-mAttA*, mis toimib lisaks eitavale konverbile ka verbide *jääda* ja *jättää* komplemendina (3a) ja millega saab moodustada perifrastilist eitust (3b) (Ylikoski 2003: 216–217, 231).

(2) Pekka *on/istuu juomassa* olutta. (Ylikoski 2003: 216)

(3) a) Pekka *jätti* oluen *juomatta*. (Ylikoski 2003: 17)

b) Pekka *on* tänään *juomatta* olutta. (Ylikoski 2003: 217)

Keeletüpoloogias tuuakse esile, et infiniitse tarindi subjekt võib olla daativis, benefaktiivis või genitiivis, objekt on genitiivis (Cristofaro 2007: 95). Näites 4 esitatakse *vat*-tarindiga lause, mille tegevussubjekt on genitiivis.

(4) Jaagup arvas *selle* ära tundvat, vist oli Sibelius. (1990ilu)

Veel iseloomustab infiniitset tarindit see, et infiniitse lausega kirjeldatavad olukorrad on omavahel semantiliselt seotud. Seda nähtust nimetatakse semantiliseks integratsiooniks. Semantiline integratsioon on üks põhjusi, miks infiniitsetes tarindites puuduvad aja, kõneviisi, aspekti või isiku markeeringud. (Cristofaro 2007: 107–108) Näidet 4 iseloomustab samuti semantiline integratsioon, kuna lauses on arvamine ja äratundmine omavahel seotud selle kaudu, et need jagavad sama tegevussubjekti ja et alistatud tegevuse aeg selgub alistavast verbist.

Infiniitsed verbivormid ei ole aga üksnes verbid, sest need võivad esineda ka mõne teise sõnaliigi positsioonis, näiteks konverbid võivad esineda samades positsioonides nagu adverbidki. Seetõttu on neid mõnikord peetud ka verbaalseteks määrsõnadeks. Infinitiivid aga esinevad peamiselt verbide ja adjektiivide komplemendi rollis või toimivad otstarbemäärusena (vt näidet 5). Infinitiivitarindeid peetakse sageli finiiitsete komplementlausete infiniitseteks vasteteks (Ylikoski 2003: 188, 195, 200, 206, 215).

(5) Mary went in order *to take* photos of Sabina. (Ylikoski 2003: 207)

Kuigi suur osa soome-ugri infinitiividest arvatakse olevat kujunenud deverbaalnoomenite ja kohakäändelõppude kombinatsioonidena, on algsed käändelõpud sageli kadunud. Seetõttu sarnanevad tänapäeva infinitiivimarkerid tegevusnime sufiksiga, millest infinitiivid algselt pärinevad (nt eesti keele *-ma*). (Ylikoski 2003: 225)

Tänapäeval on üldine kalduvus finitiseerida infiniitseid verbivorme, mida hakatakse kasutama predikaatidena (Koptjevskaja-Tamm 1999: 149). Sellist protsessi nimetatakse lausestumiseks ja see kujuneb välja näiteks siis, kui infinitiivid toimivad iseseisvate keeleliste üksustena. Tavaliselt muutuvad selle protsessi käigus infiniitsed verbivormid finiiitseteks. (Visapää 2008: 185). Lausestumise näitena võib tuua eesti keele kaudse kõneviisi, mille olevikuvormid on ilmselt kujunenud konstruktsioonidest, kus taju-, kõne- või teadmisverbi laiendas partitsiip või infinitiiv, mis muutus käändelisest vormist pöördeliseks (näide 6) (Viht, Habicht 2019: 345).

(6) Lootsin sind hea mehe *olevat* → *sa olevat* hea mees. (Viht, Habicht 2019: 345)

Finiitsuse kui verbikategooria üle on palju arutletud. Seda kategooriat on peetud nii binaarseks kui astmeliseks. Maailma keeltes ilmneb finiitsus pigem astmelise kui binaarse nähtusena. Finiitsuse kui binaarse kategooria käsitlese pooldajad väidavad, et erinevusi finiitsuse ja infiniitsuse vahel võidakse määratleda morfosüntaktiliste tunnuste abil, pööramata tähelepanu finiitsuse kui nähtuse astmelisusele (Visapää 2008: 182–183). Sonia Cristofaro (2007: 93, 110) aga leiab, et finiitsust ja infiniitsust ei saa pidada üldkeeleteaduslikult kehtivateks grammatikakategooriateks, st kategooriateks, mis on vaieldamatult osa kõneleja keelealastest teadmistest ja mis avalduvad eri keeltes

erinevates konstruktsioonides. Pigem on finiiitsus keele- ja konstruktsioonispetsiifiline grammatiline kategooria.

1.2. Eesti keele infiniitsed vormid

Eesti keele morfoloogiakäsitluse järgi on infiniitsed verbivormid sellised pöördsonavormid, „mis ei saa moodustada ühesõnalist öeldist ja milles avaldub alla nelja pöördsona morfoloogilise kategooria. Samal ajal võib neis avalduda käändsõnadele omaseid kategooriaid“. (Viht, Habicht 2019: 118) Eesti keele infiniitsed verbivormid on *ma-*, *da-* ja *vat*-infinitiiv, mineviku ja oleviku partitsiibid ning *des*-konverb. Neist ainult *ma*-tegevusnimel on mitu käändevormi – sisseütlev ehk *ma*-vorm, seesütlev ehk *mas*-vorm, seestütlev ehk *mast*-vorm, saav ehk *maks*-vorm ja ilmaütlev ehk *mata*-vorm). Oleviku ja mineviku kesksõnadel on võimalik moodustada nii isikulist kui umbisikulist vormi (vastavalt *arvav*, *arvatav*, *arvanud*, *arvatud*). *vat*-infinitiivi tunnus on alati *-vat*. *vat*-vorm on kujunenud *v*-kesksõna osastava käände vormist. See vorm toimis varem partitsiibina, hiljem muutus infinitiivitaolisemaks. (Viht, Habicht 2019: 118–119, 359) Pille Penjami hinnangul ei saa *vat*-infinitiivi siiski pidada puhtsünkroonseks infinitiiviks, kuna *vat*-vorm ei toimi infinitiividele omaselt mõjutamis- ega soovimisverbide komplemendina ning modaalverbid, mida *vat*-vorm laiendada võib (nt *paistma* ja *tunduma*), ei ole modaalverbina kuigi produktiivsed. Tänapäeval *vat*-tarindil on Penjami hinnangul lisaks infinitiividele ka partitsiipidele ja konverbidele omaseid tunnusoone. Sarnasusest partitsiipidega annab tunnistust see, et *vat*-tarind laiendab sageli tajuverbe. Sarnaselt konverbidega esineb *vat*-tarind adverbiaalina. Tüpoloogiliselt kuulub *vat*-tarind siiski enim infinitiivide hulka. (Penjam 2013: 191–192, 203)

Eesti lähisugulaskeele soome keele infinitiivid on rahvusvahelises kirjanduses aga rohkem käsitlemist leidnud. Soome keeles on Ylikoski hinnangul õigupoolest ainult kolm infinitiivi: *mAA-n-*, *mAstA-* ja *tA*. Need vormid esinevad obligatoorse komplemendina selliste verbide juures, mis üldiselt võtavad enda juurde komplemente. (Ylikoski 2003:

213) Paljudel infinitiividel on ka käändevormid. Soome keele infinitiivide juurde kuuluvad ka possessiivsufiks (Koptjevskaja-Tamm 1999: 147).

1.3. Infiniitsed verbivormid predikaadina

Kuigi alapeatükis 1.1 mainiti, et infiniitsed verbivormid ei esine tavaliselt pealause predikaadina, leidub eesti ja soome keeles siiski ka infiniitseid predikaate. Infiniitsed verbivormid esinevad ahelverbist predikaadi koosseisus, st verbiahelas on finiidne abiverb ja infiniitne põhiverb. Ahelverbid eesti keeles võivad esineda *ma*-tegevusnimega (*hakkab sööma, kipub ära vajuma*), *da*-tegevusnimega (*võib põhja kõrbed*), *mast*-infinitiiviga (*lakkas kumisemast*) ning *vat*-vormiga (*näib olevat*). (Erelt 2017a: 96–98) *da*-infinitiiv võib mõnikord esineda ka kõrvallause iseseisva predikaadina, nt tingimus-, otstarbe- ja vastandavas kõrvutuslauses (vastavalt näited 7a–7c) (Plado 2010: 256).

(7) a) Kui krässid mõni päev varem *valmis teha*, kuivavad kartulid kiiresti ja kergeks. (Plado 2010: 257)

b) Vaevaga-vaevaga otsib ta padja alt pilti, et seda *vaatama hakata*. (Plado 2010: 257)

c) Ühesõnaga, selle asemel et *püsti karata*, restoranist *väljuda*, liftiga numbrituppa *sõita*, asjad spordikotti *loopida* ja esimese lennukiga koju *kihutada*, ei nihutanud mina isegi tooli. (Plado 2010: 257)

Ka soome keeles esinevad infinitiivid ahelverbide koosseisus predikaadina (VISK 2004: § 450). Lisaks sellele toimib *tA*-infinitiiv predikaadina järgmistel juhtudel: 1) kahtlust, kõhklust või hämmeldust väljendavates küsimustes või retoorilistes küsimustes; 2) tõrksust, vastumeelsust, kindlat eesmärki, pahameelt, imestust väljendavates lausetes; 3) soovlausetes; 4) ekspressiivsetes lausetes; 5) imperatiivis; 6) leebe kirumise korral. (Visapää 2008: 37)

2. *vat*-tarind

Selles peatükis antakse ülevaade eesti keele *vat*-tarindist. Võrdluseks tuuakse soome keele analoogne konstruktsioon. Lühike ülevaade antakse ka sihitise vormivahelduse reeglitest ja keelekorralduse *vat*-tarindit puudutavatest seisukohtadest.

2.1. Üldist

Eesti keele süntaksikäsitluse järgi on *vat*-tarind infinitiivitarind, mille peasõna on *vat*-infinitiiv (Erelt 2017b: 766). Nagu muudki infinitiivitarindid, paigutub ka *vat*-tarind osalause ja nimisõnafraasi vaheastmele (vt infinitiivitarindite kohta 1.1), sest tavaliselt on konstruktsioonil otsene vaste analoogse *et*-lausega (vt näiteid 8a ja 8b) (Erelt 1984: 270).

(8) a) Peeter arvas, et Mart ostab õunu. (Erelt 1984: 270)

b) Peeter arvas *Mardi* õunu ostvat. (Erelt 1984: 270)

vat-tarind esineb lausetes sihitise rollis (Uuspõld 1982: 37), laiendades transitiivseid kõneverbe (nt *ütleva*, *väitma*), mõtlemisverbe (*mõtleva*, *arvama*, *leidma*), tunde- ja tajuverbe (*kartma*) ja tajuverbe (*nägema*, *kuulma*, *kujutleva*, *tundma*). Ahelverbi koosseisus laiendab *vat*-tarind ka intransitiivseid verbe *tunduma*, *paistma*, *näima* jt; intransitiivsete verbide korral puudub lausetes sihitis (Erelt 2017b: 767, 770). Kui alapeatükis 1.1 mainiti, et tavaliselt puuduvad infiniitsetel verbivormidel aja ja tegumoe eristused, siis *vat*-tarind on selles suhtes tüpoloogiliselt pisut erinev, kuna sellel on neli võimalikku aja- ja tegumoevormi: isikulise tegumoe olevikuvorm (*kuulvat*), umbisikulise tegumoe olevikuvorm (*kuuldavat*), isikulise tegumoe minevikuvorm (*kuulnuvat* või *olevat kuulnud*) ning umbisikulise tegumoe minevikuvorm (*olevat kuuldud*).

vat-tarindi lausevaste on sageli normaallause, ent erinevalt teistest infinitiivitarinditest võib *vat*-tarindi lausevaste olla ka mittenormaallause, nt omaja- või tulemuslause (vt näidet 9 omajalause kohta) (Erelt 2017b: 766; Uuspõld 1985: 155).

(9) Ei tea kellelgi seda mõtet olevat, kõik on abielunaised, peale minu. (1990ilu)

Ka *vat*-tarindi predikatiiv on tavapärasest erineva vormistusega. *vat*-tarindi predikatiiv võib esineda nominatiivis (nominatiivse, ainsuse või mitmuse partitiivis objekti korral (vt näiteid 10a ja 10b) või genitiivis (genitiivse või ainsuse partitiivis objekti korral (10c) (Erelt 2017b: 769).

(10) a) Tuba leiti olevat *tühi*. (Erelt 2017b: 769)

b) Vares uskus hoolealuseid olevat *piisavalt targad*, et mitte kahe mängu vahelisel õhtul suurvõitu tähistada. (Erelt 2017b: 769)

c) Ta mäletas vanaisa tervise *viletsa* olevat. (Erelt 2017b: 769)

vat-tarindit iseloomustab ka see, et selle grammatiline subjekt on tõstetud alistatud tarindist alistavasse (Erelt 2017b: 767). Tõsteks nimetatakse protsessi, mille puhul alistatud lause argument on esitatud alistavas lauses, mistõttu on kõrvallause vormistatud infiniitsena (Shopen 2007: 79; Koks 2004: 36). Tõste esinemisest annab tunnistust see, kui tõstetud vorm on semantiliselt komplementlause argument, süntaktiliselt aga põhilause osa. Lisaks sellele viitab tõste toimumisele ka objekti kääne. Üks tõste võimalusi on subjekt-objekt-tõste (vt näiteid 11a ja 11b), mille puhul sisestatud lause subjekt tõstetakse pealause objektiks. Võib ka esineda subjekt-subjekt-tõstet (12a ja 12b), mis tähendab, et komplementi subjektid tõstetakse pealause subjektiks. (Shopen 2007: 79–80) Eesti keele lausetes ongi levinud just need tõste võimalused (Koks 2004: 36). Kui *vat*-tarind laiendab transitiivverbe, esineb subjekt-objekt-tõste, intransitiivsete verbide korral on tegemist subjekt-subjekt-tõstega (Erelt 2017b: 767, 770). Selles töös uuritavates lausetes on tegu niisiis subjekt-objekt-tõstega.

(11)a) Irv believes *Harriet* to be a secret agent. (Shopen 2007: 79)

b) Arvasin *ta* kullaaugu valvaja olevat, kes teab, ehk ongi... (Koks 2004: 36) Lausevaste: Arvasin, et ta on kullaaugu valvaja.

(12) a) *Boris* seems to dislike vodka. (Shopen 2007: 80)

b) *Ta* paistab olevat haige. (Erelt 2017b: 770) Lausevaste: Ta on haige.

Objektiks tõstetud subjekt on lausevastes tavaliselt ühtaegu nii tegevussubjekt kui grammatiline subjekt. Erinevalt muudest infiniittarinditest võivad *vat*-tarindi lausevasted lisaks normaallausele olla ka muud tüüpi laused, kus tegevussubjekt ja grammatiline subjekt kokku ei lange. Neil juhtudel (omaja-, kogeja- ja tulemuslause) on põhilause objektiks tõstetud lausevaste grammatiline subjekt (siinse töö näites 9 *sedā mōtet*). (Erelt 2017b: 766–767)

Vanemas kirjakeeles esines *vat*-vorm *wa-*, *wad-* või *wat*-kujul. Göseken kasutas *wa*-kujulist vormi, Hornungi grammatikas leidub nii *wa-* kui *wad*-kujulist vormi. Helle järgi võis tundeliigutust, hinnangut, arvamust ja teadet väljendatavate verbidega *vat*-vorm esineda akusatiivis (tänapäeva mõistes partitiivis) või genitiivis, kui sellele eelnev noomengi oli vastavalt akusatiivne või genitiivne. Ahrensi järgi pidi tundmuse kirjeldavate verbidega kasutama olevikus genitiivi. Wiedemann väitis, et Põhja- ja Kirde-Eestis kasutati genitiivset, mujal partitiivset tegevussubjekti. Mõnikord laiendas vanemas kirjakeeles *vat*-vorm ka selliseid põhilause verbe, mida tänapäeval *vat*-tarindiga lausetes ei kasutata, nt *tōotama* (näide 13) ja *juhtuma* (14). (Penjam 2013: 198, 201)

(13) Sai temma linnase tulnud, siis keik temma wannad söbbrad tedda rōmoga wasto wotsid, ja keik *tootasid* temma söbbrad ollewad. (Penjam 2013: 201)

(14) Sest *juhtub* kül monnikord puddeneminne rānk ollewad, sadik neile, mis essimest korda kannawad, ommetige lojus, kui muido rammus on, ilma abbita poegeb. (Penjam 2013: 201)

2.2. Sihitise vormivaheldus

Selles peatükis antakse ülevaade sihitise vormivahelduse reeglitest. Kõigepealt puudutatakse üldisi eesti keele objekti vormivahelduse reegleid ja seejärel kirjeldatakse seniste andmete põhjal *vat*-tarindi põhilause objektiks tõstetud subjekti vormivaheldust mõjutavaid tegureid.

2.2.1. Üldised sihitise vormivahelduse reeglid

Sihitis võib lausetes esineda nii nimetavas, omastavas kui osastavas käändes (vt näiteid 15a–15c, SS). Kui sihitis on nimetavas või omastavas käändes, nimetatakse seda täissihitiseks, osastava käände korral on tegu osasihitise. (Metslang 2017: 258–259)

(15)a) Õelge *oma nimi ja aadress*. (SS)

b) Külaline tõusis püsti ja ütles *pika toosti* sünnipäevalapse auks. (SS)

c) Restorani kliendid ütlevad teeninduse kohta *ainult häid sõnu*. (SS)

Eesti keele konstruktsioonides kasutatakse täissihitist tavaliselt siis, kui objekt laiendab jaatavat verbivormi, kirjeldatav tegevus on piiritletud ning ka objekt on kvantitatiivselt piiritletud. Osaobjekt esineb eituse (v.a *mitte ... vaid* eituse korral), piiritlemata tegevuse ja/või piiritlemata objekti puhul ning on kõige levinum objekti vormivariant. (Ogren 2017: 58; Metslang 2017: 266, 268) Eesti keele süntaksikäsitluse järgi võib täissihitis esineda ka siis, kui väljendatakse objekti täielikku hõlmatust tegevuse või seisundiga, osasihitis viitab ajutisusele. Täissihitis esineb ainsuse korral tavaliselt genitiivis, umbisikulise tegumoe ja imperatiivi korral nominatiivis. (Metslang 2017: 270–271) Kõrvalekallet objekti käände reeglitest põhjustab asjaolu, et infiniitsetes konstruktsioonides on raske järgida tegevuse piiritletuse reeglit, sest infiniitsetel verbivormidel puuduvad aja ja aspekti markeeringud (Ogren 2017: 58). Samuti ei allu objekti vormivahelduse reeglitele isikulised asesõnad (*mina, sina* jne) ning enesekohased asesõnad (*enda, iseenda*); nende, iseäranis mitmuslike pronoomenite puhul kasutatakse pigem osasihitist. Asesõna *mis* puhul kasutatakse sageli nominatiivi. Nominatiivis täissihitis esineb ka mitmuses olevate nimisõnade ning mitmusliku sisuga sõnade (*paar, kõik*) korral. (Metslang 2017: 272–273) Mati Hint on leidnud, et tänapäeval järgitakse nii suulises kui kirjalikus keeles üha vähem täissihitise kasutamise reegleid ning indoeuroopa keelte mõjul on sihitise käändena üldistumas partitiiv (Hint 2017: 163, 167).

2.2.2. *vat*-tarindi objektiks tõstetud subjekti vormivaheldus

vat-tarindi tegevussubjekt allub seniste andmete põhjal üldiselt eelmises peatükis kirjeldatud objekti vormivahelduse reeglitele. Võimalikud on kolm käändevarianti: nominatiiv, ainsuse genitiiv ja partitiiv, mis on ka levinuim *vat*-tarindi tegevussubjekti käändevariant. (Erelt 2017b: 768; Uuspõld 1985: 151–152) Ellen Uuspõllu järgi esineb valdavalt partitiivobjekt verbidega *kujutlema*, *kuulma*, *mäletama*, *märkama*, *nägema*, *ootama*, *tajuma* ja *tundma*, partitiivse sõnaobjektiga verbidega *aimama*, *teadma*, *väitma*, *uskuma*, *lootma* jt esineb ainsuses enamasti genitiivobjekt. Nii nominatiivis, genitiivis kui partitiivis tegevussubjekt võib esineda verbidega *avastama*, *leidma*, *rääkima*, *teatama* ja *tunnistama*. (Uuspõld 1985: 152–153)

Sarnaselt üldistele sihitise vormivahelduse reeglitele (vt 2.2.1) esineb ka *vat*-tarindi tegevussubjekt jaatavas personaallauses enamasti ainsuses genitiivis, mitmuses nominatiivis, eituse korral kasutatakse aga genitiivi asemel partitiivi, impersonaalse lause puhul nominatiivi (Erelt 2017b: 768; Erelt 1984: 271).

Objekti vormivahelduse reeglitest kõrvalekaldumisele viitab aga see, et partitiivsete kõne- ja mõtlemisverbide korral võib lisaks osasihitisele kasutada ainsuses ka täissihitist (näited 16a, 16b). Uuspõllu hinnangul ei leidugi *vat*-tarindit laiendavate verbide seas ühtki partitiivireksiooniga verbi, mille puhul tegevussubjekti käändevalik vastaks igas lauses verbi reksioonile. (Uuspõld 1985: 155; Erelt 2017b: 769)

(16) a) Aimasin *selle seikluse* ~ *need seiklused* peagi lõppevat. (Erelt 2017b: 769)

b) Bussipeatuse Papiniidu tänava ääres leidsin kiiresti, sest see asus endistviisi seal, kus mäletasin *selle* olevat. (etTenTen)

Lisaks sellele ei ole *vat*-tarindiga lausete tegevussubjekti kääne ainsuses ja mitmuses omavahel vastavuses – ainsuses kasutatakse genitiivi või partitiivi, mitmuses nominatiivi või partitiivi (sealjuures kasutatakse mitmuse partitiivi ka siis, kui ainsuses on genitiiv). Ka *vat*-tarindi lausevaste lausetüübil on Uuspõllu hinnangul oluline roll *vat*-konstruktsiooni tegevussubjekti käändevalikul, sest sama põhilause verbiga lausete korral

võib muutuda ka subjekti kääne. (Uuspõld 1985: 154) Näiteks predikatiiv- ja omajalause puhul (vt vastavalt näiteid 17a, 17b ja 18) on *vat*-tarindi subjekt tajuverbide korral ainsuses tavaliselt genitiivis, mitmuses nominatiivis (Erelt 2017b: 768).

(17) a) Nägin *mehe* pikali olevat. (Uuspõld 1985: 154)

b) Nägin *mehed* kavalad olevat. (Uuspõld 1985: 154)

(18) Nägin Liisal *hea mehe* olevat. (Uuspõld 1985: 154)

vat-tarindi tegevussubjekti vormivaheldust võib Uuspõllu hinnangul mõjutada esmalt see, et *vat*-konstruktsiooni võimaldavad põhilause verbid on enamasti lauseobjekti saavad verbid, millel on tihti ka sõnaobjekti võimalus. Sellest tulenevalt ei pruugi verbi tähendus lause- ja sõnaobjekti korral alati olla sama, nt *leidma*-verbi puhul (*leidsin lapse; leidsin, et laps magab*). Lisaks sellele on põhilause verbide hulgas selliseid, mille sõnaobjekti vorm võib lauseti varieeruda. (Uuspõld 1985: 151–152)

Nagu eespool mainiti, kasutatakse tajuverbide (*nägema, kuulma*) korral normaallausetes valdavalt osaobjekti; samas võib sellistes lausetes *vat*-vormi asendada ka *mas*-vormiga (vt näidet 19). Erelt 2017b: 768; Erelt 1984: 272)

(19) Ma nägin *Juhanit* koju *tulevat* ~ *tulemas*. (Erelt 1984: 272)

2.3. Soome keele referatiivkonstruktsioon

Järgnevalt antakse lühiülevaade soome keele *vat*-tarindiga sarnasest konstruktsioonist ehk referatiivkonstruktsioonist (sm *referatiivirakenne*). Kui eesti keele *vat*-konstruktsiooni ei peeta enam partitsiibiks (vt 1.2), siis soome grammatikas nimetatakse seda endiselt partitsiibiks (VISK 2004 § 538). Referatiivkonstruktsioon on infiniitne fraas, mis moodustatakse *vAn*-, *neen*- või *tUn*-lõpulisest verbivormist ja mille abil refereeritakse mõtteid või kellegi öeldut (vt näidet 20) (VISK 2004 § 538).

(20) Olisi luullut *hänen olevan viisaampi*. (VISK 2004 § 538)

Referatiivkonstruktsioonil on mitmeid sarnasusi *vat*-tarindiga. Esmalt on referatiivkonstruktsioon soome keeleski sarnane analoogse *että*-lausega (vt näiteid 21a ja 21b) (VISK 2004 § 473).

(21) a) He uskoivat *poliisin* tekevän kaikkensa. (VISK 2004 § 473)

b) He uskoivat, että poliisi tekee kaikkensa. (VISK 2004 § 473)

Nagu *vat*-tarind, nii esineb ka referatiivkonstruktsioon pealause objekti rollis. Lisaks sellele võib ka referatiivkonstruktsioon olla nii isikuline kui umbisikuline. Kui konstruktsiooni abil tahetakse kirjeldada põhilause sündmusega samaaegselt toimunud sündmust, kasutatakse selleks oleviku kesksõna, mineviku korral mineviku kesksõna (Leino, J. 2015: 236–237). Ka verbid, mida referatiivkonstruktsioon laiendab, on üldjoontes samad, mis eesti keeles, st tunde-, kõne- ja mõtlemisverbid (nt *nähdä*, *sanoa* ja *luulla*) ning otsust või tõestust väljendavad verbid (nt *osoittaa* ja *todistaa*). Samuti võib konstruktsioon laiendada ka intransitiivseid verbe. (VISK 2004 § 473, 538) Kui eesti keele *vat*-tarindi lausevaste võib transitiivsete lausete korral olla ka predikatiiv-, olemasolu- ja omajalause (vt 2.1 ja 4.4), siis referatiivkonstruktsiooni lausevaste võib soome grammatikakäsitluse järgi olla ka tulemus-, eksistentsiaal-, omaja- ja olukorralause.

Soome keele infiniitsetes tarindites on subjekt enamasti genitiivis (vt näidet 20) (Leino, J. 2015: 231). Referatiivkonstruktsiooni isikulise tegumoe korral on subjekt genitiivis või asendatud possessiivsufiksiga, aga sarnaselt eesti keelega muutub ka soome keeles tegevussubjekt eituse korral partitiivseks (VISK 2004 § 538).

Eesti keele *vat*-tarindi ja soome referatiivkonstruktsiooni põgus võrdlus tõi esile mitmeid sarnasusi nende konstruktsioonide vahel. Kui eesti keele *vat*-tarindi tegevussubjekti käändevalikut mõjutavad tegurid pole veel kindlalt teada, siis ka soome keele referatiivkonstruktsiooni reeglid pole veel lõpuni selged, kuna uurijad on seda mitmeti tõlgendanud ja saanud mitmesuguseid uurimistulemusi. Ühel meelel ollakse selles, et referatiivkonstruktsioon on partitsiibistunud ja selle subjekt on enamasti genitiivis. (Leino, K. 2019: 74)

2.4. *vat*-tarind ja keeleuuendus

Johannes Aaviku keeleuuenduse ettepanekute seas oli ka taotlus laiendada infinitiivitarindeid, et saavutada kompaktsem väljendusviis ja vältida nominalisatsioonide kasutust (Erelt 2001: 76–77). Oma raamatus „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“ käsitles Aavik ka *vat*-tarindit. Aaviku järgi oli *vat*-lauselühendiga soovitatav kasutada täissihitist, kui objekt on terviklik ja kindlapiiriline. Osaobjekti võis kasutada, kui kirjeldatav objekt on umbmäärane või piiritlemata (vt näidet 22). (Aavik 1936: 138)

(22) Arvasin *sõpru* sääl olevat. (Aavik 1936: 138)

Osasihitist võis kasutada ainult tajuverbidega *kuulma* ja *nägema*, kui lause kirjeldab kuulmise või nägemise meelelist tajumist (näited 23a ja 23b). Samas võis neis lausetes kasutada ka täissihitist. (Aavik 1936: 138)

(23) a) Nägin *meest* tulevat. (Aavik 1936: 138)

b) Kuulsin *tüdrukut* laulvat. (Aavik 1936: 138)

Kui aga *nägema*-verb esineb lauses taipamise või märkamise tähenduses (näide 24a), *kuulma*-verb aga teadasaamise tähenduses (24b), tuli Aaviku järgi kasutada täissihitist (Aavik 1936: 138).

(24) a) Korraga nägin *mere* enda ees avanevat kui suure sinise silma. (Aavik 1936: 138)

b) Kuulsin *oma sõbra* haigestunud olevat. (Aavik 1936: 138)

Täissihitist võis aga mõnikord kasutada selguse huvides. Kui järgnevas näitelause (25) oleks sõna *mees* partitiivis, toimiks *vat*-vormis verb sõna *mees* täiendina. (Aavik 1936: 138)

(25) Nad imestasid, kui nägid oma koolimajasse astuvat *mehe* ... (Aavik 1936: 138)

Aavik soovitas üldiselt kasutada kahtluse korral pigem osasihitist, sest liigset täissihitise tarvitamist pidas ta valeks.

Keelekorralduse huvi all oli ka *vat*-tarindi predikatiiv, mida on põgusalt kirjeldatud alapeatükis 2.1. Aaviku järgi esines *vat*-lühendi ainsuslik predikatiiv tavaliselt genitiivis (näide 26a), aga umbisikulise tegumoe korral oli lubatud ka nominatiivne predikatiiv (26b). Kui predikatiiv paiknes lauses pärast *vat*-vormi ja tegevussubjektist kaugemal (26c), oli samuti lubatud kasutada nominatiivi. (Aavik 1936: 138–139)

(26) a) Tundis oma kõhu *tühja* olevat. (Aavik 1936: 138)

b) Nii leiti *parem* olevat. (Aavik 1936: 139)

c) Ta tundis oma kõhu olevat *äärmiselt tühi*. (Aavik 1936: 139)

Hilisemates keelekorraldusteostes ei ole *vat*-tarindit kuigi palju käsitletud, aga Mati Erelt (2001: 83) nimetab, et selle kasutus on Aaviku uuenduste mõjul siiski laienenud.

3. Uurimismaterjal ja -meetod

Selles töös vaadeldav XX sajandi keelematerjal pärineb Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpuse ajakirjanduse ja ilukirjanduse allkorpustest. *vat*-tarindiga lauseid on kogutud järgmistest kümnenditest: 1900-ndad, 1930-ndad, 1960-ndad ja 1990-ndad – kokku 288 *vat*-vormi esinemisjuhtu. Kui ühes lauses esines kaks tegevussubjektiga *vat*-vormi (vt näidet 27), loeti need eraldi lauseteks.

(27) Mattias vaatas tähelepanelikult naise õhetavatele põskedele, vedas pilgu hajameelselt kuni aknaruuduni, mida mööda jalutasid kolm unist kärbest, nägi *pelargooniumioksi* pikkamisi tuules liikuvat ja tundis *veidrat tuska* hinge pugevat. (1930ilu)

XX sajandi keelematerjali analüüsimiseks valiti just eelnimetatud kümnendid, et uurida *vat*-tarindiga lausete tegevussubjekti käändevalikut mõjutavaid tegureid pikema aja jooksul ja võrdsete ajavahemike tagant. Lisaks sellele taheti vaadelda keeleuuenduse mõju nende kümnendite lausetes. 1900-ndad oli keeleuuenduseelne aeg, 1930-ndatel võiksid keeleuuenduse mõjud olla aga üsna suured. 1960-ndatel oli valdav tugev normeerimine ja keeleuuendusaegsete muudatuste kasutuse vähenemine ning 1990-ndaid kui viimast kirjakeele korpuses esindatud kümnendit iseloomustas suunav ja soovituslik keelekorraldus. (Plado 2017: 141, 146, Raag 2008: 188, 226–227, 274)

Tabelis 1 on ära toodud analüüsitud *vat*-vormide esinemisjuhtude hulk absoluutarvudes kümnendite ja tekstiliikide kaupa.

Tabel 1. XX sajandi keelematerjal

Kümnend	Ajakirjandus	Ilukirjandus	Kokku
1900-ndad	1	31	32
1930-ndad	6	92	98
1960-ndad	6	19	25
1990-ndad	30	103	133
Kokku	43	245	288

XXI sajandi keelematerjal (kokku 97 lauset) pärineb etTenTeni eestikeelsete veebilehtede korpusest, milles sisaldub keelematerjal kuni 2013. aastani. Uuritavad laused pärinevad ajakirjandusväljaannete veebilehtedelt. Valitud on just ajakirjandusväljaannete laused, kuna veebilehtedele lisatavaid ajakirjandustekste on eeldatavasti toimetatud. Lisaks sellele tahetakse töös võrrelda XXI ja XX sajandi ajakirjandustekstide lauseid. Kuna etTenTeni korpus ei sisalda toimetatud ilukirjandustekste, jäävad ilukirjandusest pärit laused analüüsist välja. XXI sajandi keelematerjali on korpusesse kogutud teiste kümnenditega võrreldes oluliselt rohkem. Seetõttu otsustati analüüsimiseks valida ainult sellised laused, kus esines mõni XX sajandi keelematerjalis mitmel korral esile tulnud verb. Selliseid verbe oli kokku 12: *arvama, kuulma, leidma, lootma, mäletama, märkama, nägema, teadma, tundma, uskuma, väitma* ja *ütleva*, aga *lootma*-verbiga ei õnnestunud leida ühtki tingimustele vastavat lauset. Iga verbiga koguti kuni 10 lauset, kusjuures jälgiti, et laused oleksid pärit võimalikult erinevatest ajakirjandusväljaannetest.

Nii XX kui XXI sajandi puhul valiti analüüsimaterjaliks sellised laused, kus põhilauses on olemas *vat*-tarindi subjektile vastav tõstetud objekt (vt võrdluseks näiteid 28a ja 28b). Näites 28a on olemas *vat*-tarindi tegevussubjekt *end*. Näites 28b aga puudub tegevussubjekt, kuigi on arusaadav, et tegevussubjektina võiks toimida enesekohane pronoomen *ennast* või *endid*; seega jäeti 28b-taolised laused analüüsimaterjalist välja.

Lisaks sellele peab põhilause verb olema transitiivne (näites 29 on põhilause verb intransitiivne), *vat*-tarind ei saa olla umbisikulises tegumoes (30) ning sihitise vorm ei või olla vormihomonüümia tõttu mitmeti mõistetav (31).

(28)a) On totter, et kirik väidab *end* teadvat, mida tuleb teha, et olla jumalale meelepärane.
(etTenTen)

b) Inimesed, kes seal olid, mõtlen nii isamaalasi, nende kaaslasi kui ka žurnaliste, arvasid kindlasti nägevat näiteks Indrek Hirve või Peeter Volkonskit. (1990aja)

(29) Isal *näis* piiritu usk olevat oma võimetesse. (1930ilu)

(30) Greta tõttas edasi poe poole, kuid mõne sammu järel kuulis ta end uuesti *hõigatavat*.
(1990ilu)

(31) Nõnda mäletan *onu Voldemari* meile esimest korda saabuvat ja nõnda tuli ta igal suvel uuesti, ikka toosama noobel härrasmees, muutumatu oma olekus ning käitumises. (1930ilu)

Selle töö uurimismeetodina kasutatakse kvalitatiivset analüüsi ja kirjeldavat statistikat.

Analüüsitavates lausetes vaadeldakse järgmisi tunnuseid:

- *vat*-tarindi lausevaste subjektile vastava objekti arv ja kääne (nominatiiv, ainsuse genitiiv või partitiiv, vt Erelt 2017b: 768) ning sellega seotud täis- või osaobjektilisus;
- tekstiliik ja kümnend (ainult XX sajandi keelematerjali puhul);
- põhilause verb;
- objekti sõnaliik ja fraasistruktuur (pronoomen, pikem nimisõnafraas või üksik nimisõna) (vt 2.2.1);
- sihitise kvantiteet (asi, aine, piiritlemata hulk või komplekt, vt Metslang 2017: 265);
- objekti elusus (vt Pajusalu 2009: 62);
- vastavalt esinemisele põhilause umbisikulisus ja eitus (vt 2.2.1 ja 2.2.2);
- *vat*-tarindi lausevaste lausetüüp (predikatiiv-, omaja- või olemasolulause, vt Uuspõld 1985: 155).

Töös vaadeldakse nimetatud tunnuste esinemissagedusi, nende põhjal otsitakse ajakirjandus- ja ilukirjandustekstides eri perioodidel ja tänapäeva veebiajakirjanduskeeles vastavusi sihitise vormi ja märgendatud tunnuste vahel. Kuna ka konstruktsioonide kasutussagedus on üks keelenähtuste ilmnemise, muutumise või varieerumise näitajaid (Uihoaed 2013: 32), vaadeldakse töös ka normaliseeritud sagedusi, st uuritakse, kui palju esineb XX sajandi keelematerjali eri kümnendite lausetes vaadeldavaid transitiiivseid *vat*-tarindiga lauseid 100 000 lause kohta. Normaliseeritud sageduste põhjal püütakse leida ka seoseid esinemissageduse ja keeleuuenduse mõjude vahel.

4. vat-tarind XX sajandi keelematerjalis

Selles peatükis esitatakse XX sajandi keelematerjali analüüsitulemused. Igas alapeatükis vaadeldakse lähemalt mõnd eelmises peatükis nimetatud vat-tarindi tegevussubjekti käänat mõjutavat tegurit.

4.1. vat-tarindiga lausete esinemissagedus XX sajandi keelematerjalis

Nagu mainiti peatükis 3, on konstruktsioonide esinemissagedusel oluline roll keelenähtuste ilmnemisel ja muutumisel ning sageduste abil võib selgitada ka keelenähtuste varieerumist (Uihoaed 2013: 32). Seetõttu vaadeldakse ka selles töös vat-tarindi normaliseeritud sagedusi 100 000 lause kohta. Tabelis 2 on toodud vat-tarindiga lausete esinemissagedused kümnendite kaupa, kusjuures tabel kajastab ainult peatükis 3 kirjeldatud tingimustele vastavate lausete esinemissagedusi.

Tabel 2. vat-tarindiga lausete normaliseeritud sagedused 100 000 lause kohta

Kümnend	Lausete arv	Normaliseeritud sagedus	Tekstiliik	Lausete arv	Normaliseeritud sagedus	Korpuse maht
1900	32	13,6	ajakirjandus	1	0,6	171 000
			ilukirjandus	31	48,4	64 000
1930	98	26,6	ajakirjandus	6	5,1	117 000
			ilukirjandus	92	36,5	252 000
1960	25	7,5	ajakirjandus	6	3,0	201 000
			ilukirjandus	19	14,4	132 000
1990	134	9,1	ajakirjandus	30	3,5	865 000
			ilukirjandus	104	17,3	602 000

Tabelist 2 ilmneb, et suurim normaliseeritud sagedus on 1900-ndate ilukirjanduskorpuses, aga see võib tingitud olla ka korpuse väiksusest (väikeses korpuses võivad suurel määral mõju avaldada idiolektid). *vat*-tarindiga lausete esinemissagedus on kõigi vaadeldavate kümnendite keelematerjalis üsna tagasihoidlik. Üldiselt esineb tabeli 2 andmete põhjal *vat*-tarindiga lauseid kõigi kümnendite puhul ilukirjandustekstide lausetes palju rohkem kui ajakirjandustekstide lausetes, kusjuures 1930-ndate ilukirjandustekstide esinemissagedus on märgatavalt suurem kui 1960-ndate sagedus. Sellest võib järeldada, et 1930-ndate lausetes oli olulisel määral tunda keeleuuenduse mõjusid, mis aga 1960-ndateks olid suuresti taandunud. Üldiselt võib öelda, et *vat*-tarindiga laused on omased pigem ilukirjanduskeelele ja nagu tabel 2 näitab, on peatükis 3 kirjeldatud keeleuuenduse mõjud XX sajandi keelematerjalis märgatavad.

4.2. Täis- ja osasihitise osakaal perioodi ja tekstiliigi kaupa

Nagu mainiti alapeatükis 2.2.1, kasutatakse eesti keeles pigem osa- kui täissihitist. XX sajandi 288 lausest esines täissihitist kokku 69 lauses ehk täissihitisega lauseid oli 24,0%. Tabelis 3 on ära toodud täis- ja osasihitise osakaal iga perioodi ja tekstiliigi lausetes.

Tabel 3. Täissihitise osakaal eri perioodide ja tekstiliikide lausetes

Küm- nend	Lau- seid	Täis- sihitisega lauseid	Täis- sihitisega lauset osakaal (%)	Tekstiliik	Lausete arv	Täis- sihitisega lauseid	Täis- sihitisega lauset osakaal (%)
1900	32	12	37,5%	ajakirjandus	1	1	100%
				ilukirjandus	31	11	35,5%
1930	98	22	22,5%	ajakirjandus	6	2	33%
				ilukirjandus	92	20	21,7%
1960	25	7	28%	ajakirjandus	6	4	66%
				ilukirjandus	19	3	15,8%
1990	134	28	21,1%	ajakirjandus	30	11	36,7%
				ilukirjandus	103	17	16,5%

Tabelist 3 nähtub, et alates esimesest vaatlusalusest kümnendist on täissihitise kasutus vähenenud. 1900-ndate võrdlemisi suurt täissihitise osakaalu võib selgitada sellega, et saksa keele mõjul liigtarvitati veel ka XIX sajandi lõpu tekstides tihtipeale täissihitist kui lihtsamat vormi, ka sellistes lausetes, kus tänapäeval võiks kasutada osasihitist (Metslang, Habicht 2019: 119, 121) Ilmselt olid need mõjutused ka XX sajandi esimesel kümnendil tuntavad. Kuigi esialgu oletati, et enamik 1900-ndate täissihitise lauseid pärineb mõne kindla autori tekstist, siis lähemal vaatlemisel selgus, et sama autori tekstis oli kasutatud nii osa- kui täissihitist ja täissihitist leidis mitme autori tekstis (vt näidet 32).

(32) See on teie keeli hunt ja kui kuuvalge öö on, ehmatame meie vahest tublisti, sest meie arvame vahest oma kõrval *jooksja varju hundi* olevat. (1900ilu)

Kõiki kümnendeid arvestades esineb täissihitist rohkem ajakirjandustekstide kui ilukirjandustekstide lausetes, kusjuures ilukirjandustekstide täissihitise osakaal on peaaegu iga kümnendiga vähenenud. Tuleb arvestada, et kuna 1900-ndate, 1930-ndate ja 1960-ndate ajakirjandustekstide korpustest õnnestus koguda väga vähe tingimustele vastavaid lauseid, on nende kümnendite kohta raske järeldusi teha. 1960-ndate ja 1990-ndate ajakirjandustekstide lausetes näib täissihitise suurem osakaal aga tingitud olevat

näiteks *leidma*- ja *arvama*-verbidest (vt näiteid 33 ja 34), millega võib esineda nii osakui täissihitis (vt 4.3).

(33) Need, kellel algab nädalalõpp juba reedel (sellest ka reelau nimetus) - "reedene laupäevaõhtu"), leidsid *taolise puhkeõhtu vormi* eriti sobiva olevat. (1960aja)

(34) Tase oli erinev, ent korraldajad ja hindajad arvasid *üldise võimekuse* suurema olevat kui 10 aastat tagasi. (1990aja)

Ilukirjandustekstide lausete üha vähenev täissihitise kasutus näib kinnitavat alapeatükis 2.2.1 esitatud Mati Hindi väidet, mille järgi tänapäevases keeles kasutatakse üha enam sihitise käändena partitiivi.

4.3. Põhilause verbid

Alapeatükis 2.1 nimetati, et *vat*-tarind laiendab transitiivses lauses mõtlemis-, kõne-, tunde- ja tajuverbe. Alapeatükis 2.2.2 mainiti, et *vat*-tarindi tegevussubjekt esineb valdavalt partitiivis ainult verbidega *kujutlema*, *kuulma*, *mäletama*, *märkama*, *nägema*, *ootama*, *tajuma* ja *tundma*. Partitiivse sõnaobjektiga verbidega (*aimama*, *teadma*, *väitma*, *uskuma*, *lootma* jt) kasutatakse ainsuses enamasti genitiivi. Kolmekäändelistena nimetati verbe *leidma*, *tunnistama* jt. Mainiti ka, et partitiivsete kõne- ja mõtlemisverbidega võib esineda ka täissihitist.

XX sajandi keelematerjalis tuli kõiki kümnendeid arvestades kokku esile 25 erinevat põhilause verbi, mis on ära toodud tabelis 4. Kõige rohkem lauseid – 61 lauset – oli *nägema*-verbiga, kusjuures ainult kolmes selle verbiga lauses kasutati täissihitist (vt näiteid 43a–43c). Arvukuselt järgnesid *arvama*- ja *tundma*-verbid (vastavalt 56 ja 51 lauset). *Arvama*-verbiga leidis nii 1930-ndate kui 1990-ndate lausetes arvestatavalt palju täissihitise lauseid (1930-ndate täissihitise osakaal oli 61,5%, 1990-ndatel 36%). *Tundma*-verbi puhul jäi silma, et 1990-ndate lausetes kasutati ainult ühel korral täissihitist.

Tabelis 4 on ära toodud kõik esile tulnud põhilause verbid ja see, kas nende verbidega esines täis- ja osasihitist.

Tabel 4. Põhilause verbid ning täis- ja osasihitise esinemine iga verbiga kümnendite kaupa

Verb	1900		1930		1960		1990	
	osasih	täissih	osasih	täissih	osasih	täissih	osasih	täissih
<i>aimama</i>							+	-
<i>arvama</i>	-	+	+	+	+	+	+	+
<i>kartma</i>			+	-				
<i>kinnitama</i>							+	-
<i>kujutlema</i>			+	-				
<i>kuulma</i>	+	-	+	+	+		+	-
<i>leidma</i>	-	+	+	+	-	+	+	+
<i>lootma</i>							+	+
<i>mõtlema</i>	+	-						
<i>mäletama</i>							+	-
<i>märkama</i>							+	+
<i>nimetama</i>							+	-
<i>nägema</i>	+	+	+	+	+	-	+	-
<i>näitama</i>							+	-
<i>oletama</i>							+	-
<i>ootama</i>							+	-
<i>silmama</i>							+	-
<i>taipama</i>							-	+
<i>tajuma</i>							+	-
<i>teadma</i>			+	+	-	+	+	+
<i>tundma</i>	+	+	+	+			+	+
<i>tunnistama</i>							+	-
<i>uskuma</i>			+	-			+	+
<i>väitma</i>					+	-	+	+
<i>üttelema</i>	-	+	+	+			+	+

Tabelist 4 nähtub, et kõige rohkem erinevaid põhilause verbe tuli esile 1990-ndate materjalis – 22 erinevat verbi. Samas on see seletatav sellega, et 1990. aastate korpus on vaadeldavatest kõige mahukam. Varieeruvuselt järgnes 1930-ndate keelematerjal, millest tuli esile 10 erinevat verbi. 1990-ndate materjalis oli ka kõige rohkem selliseid verbe, mida ei leidunud ühegi teise kümnendi materjalis. Ajakirjandustekstide lausetes olid sellised verbid *näitama* (näide 35), *nimetama* ja *tunnistama*, ilukirjandustekstides

aimama, kinnitama, oletama (36), *ootama, silmama, taipama* ja *tajuma*. *Lootma-, mäletama-* ja *märkama*-verbid esinesid ainult 1990-ndate mõlemat liiki lausetes, *väitma*-verb tuli esile ainult 1990-ndate ja 1960-ndate lausetes. Verbe, mis ainult 1930-ndate materjalis esile tulid, oli kaks: *kartma* ja *kujutlema* (näide 37) – mõlemad pärit ilukirjandustekstide lausetest. *Mõtlem*a-verb tuli aga esile ainult ühes 1900-ndate ilukirjandusteksti lauses (38).

(35) Sa ei saa sinna midagi parata, et Sinu loomulik intelligents lööb ka selles rollis läbi ja näitab *Kapralit* kunagi olevat olnud võimekas ja andekas mees, kelle langus - olgu see siis ühiskondlike olude, omaenda nõrga iseloomu, naise, viina või kõigi nende koosmõju tõttu - on seda masendavam, mida kõrgemalt see toimub. (1990aja)

(36) Viimast korda nägin seda taevast, mida ma nägin nii ähmaselt, viimast korda oletasin *kaane* tukkuvat teeäärse kraavi mudas, viimast korda pidasin end eestlaseks koos kõige selle nimetuse juurde kuuluvaga. (1990ilu)

(37) Ta kujutles *end* äkki voodis lamavat ja puhkavat. (1930ilu)

(38) Ma ei saanud esmalt oma rahutuse põhjusest arugi, mõtlesin *ennast* haigeks jäävat, aga viimaks mõistsin, et mu süda sellepärast valutab, et valitseja ikka tagasi ei tule. (1900ilu)

Enim – 13 – oli selliseid põhilause verbe, millega esines ainult osasihitis. Need verbid olid *aimama, kartma, kinnitama, kujutlema, mõtlem*a, *mäletama, nimetama, näitama, oletama, ootama, silmama, tajuma* ja *tunnistama*. Näidetena esitatakse *mäletama-* ja *kartma*-verbiga laused (vastavalt näited 39 ja 40), kuna nende verbidega tuli esile rohkem kui üks lause.

(39) Ta tõmbab sellele tikust tule otsa ja liigub, leeki peoga kaitstes, sinnapoole, kus mäletab *Olevit* lamavat. (1990ilu)

(40) Oli hea, et proua alati oli liikvel ja iga hetk võis karta *teda* sisse astuvat. (1930ilu)

Selliseid põhilause verbe, millega esines nii osa- kui täissihitist, oli 11: *arvama* (näited 41a–41c), *leidma* (42a–42c), *nägema* (43a–43c) *uskuma* (44a–44c), *ütlem*a (45a–45c), *kuulma* (46a, 46b), *lootma* (47a, 47b), *märkama* (48a, 48b), *teadma* (49a, 49b), *tundma* (50a, 50b) ja *väitma* (51a, 51b).

(41) a) Nüüd paraku teisel päeval tehakse pahur nägu ette ja nädal aega simuleeritakse hajameelset, mitte-nägemist, mitte-tundmist ning sellega arvatakse *võlg* olevat tasa! (1930ilu)

b) Ja ta arvaski *selle* *vaeva* olevat ilmaaegse. (1930ilu)

c) Kui olin küllalt trüginud, ähvardanud, sõimanud, meelitanud ja altkäemaksu maksnud, arvasin *end* viimaks mäel olevat. (1960ilu)

(42) a) Ja siis vaatas ta peegeldatud pilvede asemel ehtsaid ning leidis *nad* olevat veelgi kaunimad, sest värvid olid õrnemad ning taevas nende vahel sügavalt raske ja tantskerge ühtlasi, kuna aknais ta mõjus paksult ning ööseguiselt. (1930ilu)

b) Hyams leiab *põhjuse* olevat selles, et näitlejad on harva normaalsed inimesed. (1960aja)

c) Toivo Pärn ei leia endal *mingit süüüd* lasuvat. (1990aja)

(43) a) *Keegi* nähti laua juures kirjutavat, kuna mitu neidu tema ümber kirja sisu lugeda püüdsiwad. (1990ilu)

b) Taela poest möödudes näeb Essi *selle akna* olevat seestpoolt lukitud täis inimeste päid. (1930ilu)

c) Kõikjal nähti *inimesi* ruttavat teatrimaja poole, ja ukse ees seisis pikk rida toredaid autosid. (1930ilu)

(44) a) Õieti kestis terve esimese hommikupooliku kauge laskmine, ja aegajalt oli vaikseid hetkigi, kui nad uskusid *kõik* juba möödas olevat. (1990ilu)

b) Aga kui ta on ikka maast madalast jooksnud, kasvab tast kindlasti tervisesportlane, usub Anne Lill n.-ö. paratamatuselgi *oma plusspoole* olevat. (1990aja)

c) Sellest sai abielu, neid laulatati kaks kuud pärast võõrasisa matuseid ja Kristiine uskus *kõiki oma igatsusi ja lootusi* täituvat. (1930ilu)

(45) a) Tühja ka, ma sest ei hoolinud, sest neil meestel üteldakse *liig odav kaup* kaasas olevat. (1900ilu)

b) Noorepoolne elu kulus tal õppimisele ja ta ei pidanud seda sugugi pingutavaks koormavedamiseks, vaid ütles *selle* olevat asja, mis annab elule väärtuse. (1990ilu)

c) Ta ei käinud majast kunagi väljas, ütles *end* punast võimu kartvat. (1990ilu)

(46) a) "Juuli," kuuleb ta *poisi* sosistavat. (1930ilu)

b) Alles siis hingasin veidi kergemalt, kui kuulsin *teda* magavat. (1900ilu)

(47) a) Viise ei lausunud sõnakestki ning Andrus lootis *tüdruku* aru pähe võtvat. (1990ilu)

b) Ta oli lootnud lastest endale *järglasi* kasvavat, ent nii, kuidas need sirgusid, kahanesid tema lootused. (1990ilu)

(48) a) Liftiga üles jõudnud, märkas *korteriukse* irvakil olevat ja enne kui tõstukist päriselt väljagi jõudsin, sõöstis mulle elavalt häälitsedes vastu türklase silmadega pisike karvane perekoer Jeppe. (1990aja)

b) Siis aga märkas ta *üksikut meest* rannast küla poole astuvat. (1990ilu)

(49) a) Kuid Mägar oli heasüdamlik, ta teadis *enese* olevat vana ja sellega ta õigustas Eeva tujusid. (1930ilu)

b) Ma ei teadnud endal seal *tuttavaid* olevat ning põlesin edevusest ja uudishimust, lootes leida kirjast uusi tunnustusi. (1990ilu)

(50) a) Joeli silmad kõnelesid vahel nii sügavast südamest, et Reet tundis kõigist oma liikmeist *jõu* kaduvat. (1930ilu)

b) Tema tundis, et ta täna kõige ropuma teo oma elus korda oli saatnud, nagu poriaugus tundis ta *ennast* püherdanud olevat. (1900ilu)

(51) a) Videovend ise vahel naeris, et tema aparati tuleb vedruga üles keerata nagu grammofoni, või väitis *selle* olevat lampvastuvõtja. (1990ilu)

b) Mitte juhuslikult ei tee ta revolutsionääride kohta vaenulikku vihjet, väites *neid* olevat niisamasugused "võimuihalejad", kui on seda teisedki. (1960aja)

Ainus *taipama*-verbiga lause oli genitiivse tegevussubjektiga (näide 52).

(52) Priidu taipas *Drukise* endal peos olevat ja jäi mõttesse. (1990ilu)

Järgnevalt tuuakse ära üldised sihitise vormivahelduse reeglid nende verbide puhul, millega esines nii nominatiivis, genitiivis kui partitiivis tegevussubjekt. Need verbid on *arvama*, *leidma*, *nägema*, *uskuma* ja *üttelema*.

Arvama-verbiga esineb tavaliselt osasihitis (näide 53a), aga kui lauses on mõni piiritlev määrus (53b), kasutatakse täissihitist. (SS)

(53) a) *Seda* arvavad ka meie õppejõud. (SS)

b) Žürii arvas *esimese auhinna vääriliseks noore hispaanlase* (SS)

Nägema kui imperfektiivne verb (Metslang 2017: 264) on olemuselt partitiivverb, ka sihitisesõnastiku järgi (SS) peaks selle verbiga kasutama osasihitist (näide 54).

(54) Nägin pingi peal *üht noormeest*. (SS)

Leidma on perfektiivne verb (Metslang 2017: 264), sellega koos esineb üldjuhul täissihitis (näited 55a, 55b).

(55) a) *Kadunud poiss* leiti jõe äärest elusana. (SS)

b) Tüdruk leidis vaiba alt *kalli sõrmuse*. (SS)

Uskuma-verbiga peaks kasutatama osasihitist (näide 56).

(56) Minu sõber usub *saatust, tulevikku ja õnne*. (SS)

Ütlema-verbiga on võimalik nii nominatiivi-, genitiivi- kui partitiivvormis sihitis (vt näiteid 15a–15c alapeatükis 2.2.1). (SS)

Analüüsitud keelematerjalist ilmneb, et *vat*-tarindiga lausetes kasutatakse partitiivverbide *nägema* ja *uskuma* puhul lisaks osasihitisele ka täissihitist. *Leidma*-verbiga aga esineb lisaks reeglipärasele täissihitisele ka osasihitist. *Arvama*-verbiga kasutatakse täissihitist piiritlevast määrusest sõltumata. Ainus verb, mille sihitise vormivahelduse reeglitele *vat*-tarindi tegevussubjekti käändevalik täielikult vastab, on *üttelema*-verb.

Tabelis 5 on toodud täis- ja osasihitise osakaal nende verbide puhul, millega esines põhilause objektiks tõstetud *vat*-tarindi tegevussubjekt mitmes käändevariandis.

Tabel 5. Täis- ja osasihitise osakaal vormivaheldust võimaldavate põhilause verbide puhul

Põhilause verb	Lausete arv	Osasihitisega lauseid	Täissihitisega lauseid	Täissihitise osakaal (%)
<i>arvama</i>	56	33	23	41,1%
<i>leidma</i>	17	2	15	88,2%
<i>nägema</i>	61	58	3	4,9%
<i>uskuma</i>	14	11	3	21,4%
<i>ütleva</i>	15	10	5	33,3%
<i>kuulma</i>	26	25	1	3,8%
<i>lootma</i>	3	2	1	33,3%
<i>märkama</i>	5	4	1	20%
<i>teadma</i>	14	10	4	28,6%
<i>tundma</i>	51	41	10	19,6%
<i>väitma</i>	9	7	2	22,2%

Tabelist 5 ilmneb, et *leidma*-verbiga eelistatakse selgelt kasutada täissihitist, üsna suur täissihitise osakaal on ka *arvama*-verbi puhul. Tajuverbide korral on aga täissihitise esinemisjuhud väga harvad, sõltudes ilmselt mõnest järgnevates peatükkides käsitletavast tegurist.

XX sajandi keelematerjal näitas, et verbidega *kuulma*, *märkama*, *nägema* ja *tundma* kasutati lisaks osasihitisele ka täissihitist. See teadmine kinnitab peatüki alguses esitatud uurimistulemusi. Seniseid andmeid *vat*-tarindi tegevussubjekti käände kohta kinnitas ka partitiivset sõnaobjekti nõudvate verbidega *lootma*, *teadma*, *uskuma* ja *väitma* esile tulnud ainsuse genitiivis tässihitis, kuigi *uskuma*-verbiga kasutati ka nominatiivi. Osutus, et *leidma*-verbiga esines tõepoolest kõigis käändevariantis tegevussubjekti. Teisi alapeatükis 2.2.2 kolmekäändelistena nimetatud verbe ei esinenud või kui esines, kasutati neis ainult osasihitist.

4.4. *vat*-tarindi lausevaste lausetüüp

Alapeatükis 2.1 mainiti, et *vat*-tarindi tõstetud objekti käändevalik võib sõltuda ka *vat*-tarindi lausevaste lausetüübist. Järgnevalt kontrollitakse selle väite paikapidavust. Vastavalt esinemisele märgiti keelematerjalis ära kõik *vat*-tarindid, mille lausevaste oli predikatiiv-, omaja- või olemasolulause. Kõik nimetatud lausetüübid tulid esile kõigi kümnendite keelematerjalis. Predikatiivlauseid tuli esile 59, omajalauseid 12 ja olemasolulauseid 13. Nii predikatiiv-, omaja- kui olemasolulausetes esines nii osa- kui täissihitist. Tabelis 6 on esitatud täis- ja osasihitise osakaal predikatiiv-, omaja- ja olemasolulausetes.

Tabel 6. Täis- ja osasihitise osakaal predikatiiv-, omaja- ja olemasolulause korral

<i>vat</i>-tarindi lausevaste lausetüüp	Osasihitisega lauseid	Täissihitisega lauseid	Täissihitise osakaal (%)
Predikatiivlause	30	29	49,2%
Omajalause	7	5	41,67%
Olemasolulause	5	8	61,5%

Tabelist 6 nähtub, et olemasolulausete puhul esineb täissihitist rohkem kui osasihitist, omajalause puhul kasutati pigem osasihitist. Predikatiivlausete puhul kasutati täis- ja osasihitist üsna võrdselt. Kõigi *vat*-tarindi lausevaste lausetüüpides on täissihitise osakaal siiski keskmisest suurem.

Alapeatükis 2.2.2 kirjeldati põgusalt *vat*-tarindi tegevussubjekti käändevaliku sõltumist põhilause verbist. Seetõttu tuuakse tabelis 7 ära ka kõik põhilause verbid, millega mainitud lausetüübid esinesid.

Tabel 7. Põhilause verbid, millega esines predikatiiv-, omaja- ja/või olemasolulausele vastav vat-tarind

Põhilause verb	Predikatiivlause	Omajalause	Olemasolulause
Arvama	11	4	4
Kinnitama	-	-	1
Leidma	11	1	-
Märkama	1	-	-
Nägema	1	1	1
Näitama	1	-	-
Taipama	-	-	1
Teadma	4	4	2
Tundma	16	-	3
Tunnistama	1	-	-
Uskuma	5	1	-
Väitma	4	-	-
Ütlema	5	1	1

Tabelist 7 ilmneb, et predikatiiv-, omaja- ja olemasolulauseid tuli esile nii kõne-, mõtlemis- kui tajuverbidega.

Alapeatükis 2.2.2 mainiti, et predikatiiv- ja omajalause puhul on vat-tarindi subjekt tajuverbide korral ainsuses tavaliselt genitiivis, mitmuses nominatiivis. Keelematerjalis tuli aga esile väga vähe tajuverbidega lauseid, milles oleks kasutatud täissihitist (vt näidet 57 predikatiivlause kohta). Näited 58 ja 59 on vastavalt olemasolu- ja omajalause kohta.

(57) Eila, kui ta kodu tulnud, oli ta kõik tuttavad kohad läbi jooksnud, ja kui ta siis viimaks väsinult suure jalaka alla sammaldunud pingi pääle maha istus, *tundis ta enese nii liigutatud, nii õnnelise ja õnnetuma ühtlasi olevat.* (1900ilu)

(58) Ta otsis leest tuha seest tule söe üles ja võttis söe, mille küljes *tuld nähti* olevat, kahe pilpa vahele. (1900ilu)

(59) Siiski *nägi* ta enesel isegi kirumise aines *eeliseid* olevat. (1990ilu)

Mõtlemisverbide puhul kasutati kõigi lausevaste lausetüüpide puhul nii täis- kui osasihitist. Näidetena 60–62 esitatakse üks lause vastavalt predikatiiv-, omaja- ja olemasolulause kohta.

(60) Siin *arvavad* mullikadki *endid* asjamehed olevat, pistavad oma sarved madalatesse kadakapõõsastesse ja hullavad otsata. (1900aja)

(61) Tõsi küll, siis ta oli sellel *arvanud hoopis teistsuguse otstarbe* olevat, aga kui ta sealses turustusosakonnas tarnelepingutega tutvus, nägi ta, et lõviosa läheb just sinna, kust tulid tähtsatoonilised reklamatsioonid. (1990ilu)

(62) Vähemalt *arvan see* maailmapraktikas just nii olevat. (1990aja)

Ka kõneverbide puhul kasutati mainitud lausetüüpide puhul nii osa- kui täissihitist (osasihitisega lauseid oli 7, täissihitisega 6), aga nende verbidega esines enim predikatiivlauseid (vt näidet 63), omaja- ja olemasolulauseid oli vähe (vt näidet 64 olemasolulause kohta).

(63) Ühel 1944. aasta kevadpäeval ilmus meie kompaniiülema leitnant Lehtimäki jutule kohalik talumees, kes *väitis end* olevat eestlase ja palus sidemeni endale külla. (1990ilu)

(64) Ja sealpool metsa *ütleb* Paul olevat *Lutiku -- suure popsiküla*. (1930ilu)

XX sajandi materjalis tuli lisaks tajuverbidele esile ka kõne- ja mõtlemisverbidega predikatiiv-, omaja- ja olemasolulauseid. Kõigi verbide puhul kasutati nii osa- kui täissihitist, aga tajuverbide korral esines täissihitist vaid üksikutes lausetes.

4.5. Eitus ja umbisikuline tegumood põhilauses

Sihitise vormivahelduse üldreeglite järgi peaks eituse korral kasutatama osasihitist (vt alapeatükke 2.2.1 ja 2.2.2). TÜ kirjakeele korpuse 288 lausest esines eitust 16 lauses. Kõigis lausetes kasutati osasihitist (vt näiteid 65a ja 65b).

(65) a) Võiksite otsida ja luurata kasvõi aasta otsa järjestikku... öösiti ja päeviti... ka siis te *ei näeks ühtki kahtlast inimest* siia sisse tulevat või siit välja minevat! (1930ilu)

b) Meeskonna saatus on seni teadmata, kuigi keegi *ei arva teda* hukkunud olevat. (1960aja)

Umbisikulise tegumoe korral on täissihitis ainsuse korral tavaliselt nominatiivis (vt alapeatükki 2.2.1). XX sajandi materjalis tuli esile 15 umbisikulises tegumoes lauset. Sihitis esines neis lausetes üsna võrdselt kas nominatiivis (näide 66a) või partitiivis (66b). Partitiivi kasutati kaheksas, nominatiivi seitsmes lauses. Nominatiivi esines enim 1900-ndate ilukirjandustekstide lausetes (vt võimalike põhjuste kohta alapeatükki 3.2).

(66)a) Seni on välja toodud 120 laipa, tuhanded inimesed on peavarjuta, *aineline kahju arvatakse* ulatuvat sadadesse miljonitesse dollaritesse, [...] (1930aja)

b) Siis *nähti Miinat* tulevat alla, varjavat rätikuga oma tursunud, ärajoodud nägu. (1930ilu)

4.6. vat-tarindi tegevussubjekti sõnaliik ja fraasistruktuur

Selles töös uuritakse ka seda, kas vat-tarindi tegevussubjekti kääne sõltub sellest, mis kujul tegevussubjekt esineb. Alapeatükis 2.2.1 mainiti, et enesekohased ja isikulised asesõnad ei allu sihitise vormivahelduse reeglitele. Keelematerjali märgendamisel eristati pronoomeneid, üksikuid nimisõnu ja pikemaid nimisõnafraase. Materjalis ei tulnud esile käändsõnalise tuumaga kvantorfraase.

Ülekaalukalt enim – 132 korral – esines pronoomenikujulist tegevussubjekti. Pikema nimisõnafraasi kujuline tegevussubjekt tuli esile 88 lauses ja üksiku nimisõna kujuline 68 lauses. Tabelis 8 on ära toodud täis- ja osasihitise osakaal mainitud tegevussubjekti kujude puhul.

Tabel 8. Täis- ja osasihitise osakaal eri tegevussubjekti kuju puhul

Tegevussubjekti kuju	Osasihitisega lauseid	Täissihitisega lauseid	Täissihitise osakaal (%)
Pronoomen	106	26	19,7%
Üksik nimisõna	50	18	26,5%
Pikem nimisõnafraas	63	25	28,4%

Tabelist 8 nähtub, et mida pikem on tegevussubjektiks olev fraas, seda enam kasutatakse täissihitist. Veel ilmneb, et kõiki kümnendeid arvestades kasutati pronoomenikujulise tegevussubjekti korral ainult umbes ühes viiendikus lausetest täissihitist. See on enam-vähem sama suurusjärg nagu kogu XX sajandi keelematerjali täissihitisega lausete osakaal (vt 4.2). Üldiselt võib öelda, et ilukirjandustekstide lausetes esines pronoomenikujulist tegevussubjekti märgatavalt rohkem kui ajakirjandustekstide lausetes – ilukirjanduses tuli esile 111, ajakirjanduses 21 pronoomenikujulist tegevussubjekti. 1900-ndate ja 1930-ndate ajakirjandustekstide lausetes ei tulnud sealjuures esile ühtki pronoomenikasutust, samas õnnestus neist kümnenditest koguda ka üsna vähe tingimustele vastavaid lauseid – kokku 7 lauset. Kui 1930-ndate ilukirjandustekstide lausetes oli umbes kolmandik pronoomenikujulise tegevussubjektiga lausetest täissihitisega (täissihitisega lauseid oli 9, osasihitisega 26, vt näidet 67), siis 1960-ndate kummagi tekstiliigi lausetes ei esinenud üheski lauses nominatiivis või genitiivis pronoomeni kujulist tegevussubjekti ja nende puhul kasutati ainult osasihitist (67b).

(67)a Olen valmis sind kuulama, lausus Kõvamees ja heitis pikali sängi, sest ta tundis *enda* väga väsinud olevat. (1930ilu)

b) Sel ajal näeb Joosep Lepp *kedagi* pika sammuga üle õue minevat. (1960ilu)

1990-ndate ilukirjandustekstide lausetes tuli pronoomenikujuliste tegevussubjektide puhul esile ainult 6 täissihitist ja 43 osasihitist.

Alapeatükis 2.2.1 mainiti, et 1. ja 2. isiku asesõnad ning enesekohased asesõnad ei allu harilikult sihitise vormivahelduse reeglitele. Kogutud keelematerjal kinnitab seda väidet,

sest enesekohaste asesõnade puhul kasutati nii osa- kui täissihitist (vt näiteid 68a ja 68b), kusjuures esimeses näites esineb täissihitis koos *arvama*-verbiga, mis on üldiselt partitiivverb (vt 4.3).

(68) a) Reet Tammiku arvas *enese* olevat juba üle kasvanud sellest ajajärgust, kus leitakse ülimat õndsust teise sülelulus. (1930ilu)

b) Annab ta oma soovidele vaba voli, mis muidugi enamasti kunagi täide ei lähe - siis ei ole imegi, kui ta alatiste soovide ja lootuste luhtamineku järele *ennast* õnnetu tunneb olevat. (1900ilu)

Lisaks peaks sihitise vormivahelduse tendentside järgi asesõna *mis* ja mitmusliku sisuga sõnade (nt *kõik*) puhul kasutatama enamasti nominatiivset täissihitist. *Mis*-pronoomeni puhul tuli lisaks nominatiivis täissihitisele (näide 69a) esile ka eitusest tingitud osasihitise kasutust (69b), aga mitmuslik põhisõna *kõik* esines alati nominatiivis (70).

(69) a) Ja Peet mõtles päeval ja ta mõtles öösel ja ta nägi magades ka und, *mis* ta arvas kogu olekuga kokku käivat. (1900ilu)

b) Ta sõlmis lahti oma riiete arvukad paelad, *mida* pärastlõunal Tallinnast välja sõites ei teadnud enesel olevat, ning puges paksu sulgteki alla. (1900ilu)

(70) Õieti kestis terve esimese hommikupooliku kaugel laskmine, ja aegajalt oli vaikseid hetki, kui nad uskusid *kõik* juba möödas olevat. (1900ilu)

Ka üksiku nimisõna ja pikema nimisõnafraasi kujulise tegevussubjektiga lausetes esines nii täis- kui osasihitist, kuigi osasihitist esines märgatavalt rohkem – ligikaudu kolm neljandikku üksiku nimisõna ja pikema nimisõnafrasiga lausetest oli osasihitisega (vt tabelit 8).

Pikema nimisõnafraasi kujulise *vat*-tarindi lausevaste subjektiga lausetes leidis vastavusi sihitise vormivahelduse reeglitele, mille järgi mitmuslik fraas esineb nominatiivis (näide 71a), aga leidis ka genitiivset ja mitmuse partitiivis tegevussubjekti (71b ja 71c). Näites 71b võib täissihitis olla tingitud tegevussubjekti kvantitatiivsest piiritlest (vt ptk 4.7), näites 71c näib partitiivi kasutus sõltuvat *nägema*-verbist.

(71) a) Kuidas sul õnnestus pääseda, kui ütlesid *need hobusedki* olevat surnud? (1900ilu)

b) Arvustajad katsusivad ka välja uurida, miks Kesk-Europas niisuguseid meesteheali leida ei ole, ja arvasivad *ühe põhjuse* sealsetes eluviisides, õllejoomises jne. olevat. (1900aja)

c) Ta nägi unes *alasti naisterahvaid* tantsivat, kargavat, hüppavat ja karjuvat. (1900ilu)

Üksiku nimisõna kujulise tegevussubjekti puhul jäi silma 1960-ndate väikesemahulises keelematerjalis esile tulnud üllatavalt suur täissihitise osakaal (täissihitise lauseid oli 5, osasihitise 3). Usaldusväärsemaid järeldusi saaks aga siingi teha ulatuslikuma keelematerjali põhjal. Kõiki kümnendeid vaadeldes paistab ka üksikute nimisõnade kujuliste tegevussubjektiga lausetes käändevalik vastavat alapeatükis 2.2.1 kirjeldatud sihitise vormivahelduse reeglitele. Näites 72a mõjutab täissihitise vormi valikut umbisikuline tegumood, näites 72b mitmuslik sõna ning näidetes 72c–72d alapeatükis 4.3 mainitud põhilause verbid, millega on võimalikud mitmes käändevormis sihitised.

(72)a) Lähemal ajal saab ettevalmistuse veel hulk inimesi, nii et *plaan* arvatakse siiski täis saavat. (1960aja)

b) Ta tunneb vanaemast lähtuvat hoovust, ta sõnade iseäralikku külgetõmmet, ent kui ta püüab neid endale selgeks ja vastuvõetavaks mõelda, leiab *sõnad* olevat arutud. (1990ilu)

c) Võtit mitte leides, ta arvas *mehe* olevat keldris ning läks sinna. (1930ilu)

d) Meie näeme *päikest* looja minevat, meie oleme sellega rahul, et öö käes on, sest homme tõuseb ju päikene jälle uuel ilul ülesse. (1900ilu)

Üldiselt võib öelda, et pronoomenikujulise tegevussubjektiga laused vastavad enamasti sihitise vormivahelduse reeglitele ja pronoomeneid kasutatakse tegevussubjekti sõnaliigina enam ilukirjandustekstide kui ajakirjandustekstide lausetes. Üksiku nimisõna ja pikema nimisõna fraasi kujulise tegevussubjektiga lausetes näib tegevussubjekti käändevalik sõltuvat muudest teguritest kui tegevussubjekti fraasistruktuurist.

4.7. Sihitise kvantiteet

Nagu mainiti alapeatükis 2.2.1, sõltub täis- ja osasihitise valik muuhulgas ka sihitise kvantitatiivsest piiritletusest. Kui sihitis tähistab asja või komplekti, on sihitis

kvantitatiivselt piiritletud ja sellisel juhul, kui kõik muud täissihitise tingimusedki on täidetud, peaks kasutama jaatavas lauses täissihitist. Ainesõnad ja mitmuslikud sõnad on kvantitatiivselt piiritlemata tähendusega. (Metslang 2017: 265) Ainesõnadega koos võib sõltumata verbist kasutada nii täis- kui osasihitist, täissihitis viitab aga sellele, et aine on kvantitatiivselt piiritletud (nt *võtan vee*) (Pajusalu 2009: 62).

Selles töös uuritakse, kas ka *vat*-tarindi tegevussubjekti käändevalik sõltub sihitise kvantitatiivsest piiritletusest. Keelematerjali märgendamisel eristati asju, aineid, komplekte ja piiritlemata hulkasid. Kui tähendusest või lausekontekstist piiritletud kategooria (asi või komplekt) selgelt ei ilmnenud, liigitati sõna/fraas piiritlemata kategooriasse (aineeks või piiritlemata hulgaks).

Ülekaalukalt enim – 175 – tuli esile asja tähistavaid sihitisi. Ainet tähistavaid sihitisi oli 63, piiritlemata hulka tähistavaid 30 ja komplekte 20. Tabelis 9 on ära toodud täis- ja osasihitise osakaal mainitud sihitise kvantiteetide puhul.

Tabel 9. Täis- ja osasihitise osakaal erinevate sihitise kvantiteetide puhul

Sihitise kvantiteet	Täissihitisega lauseid	Osasihitisega lauseid	Täissihitise osakaal (%)
Aine	25	37	40,3%
Asi	38	138	21,6%
Piiritlemata hulk	0	29	0%
Komplekt	6	15	28,6%

Tabelist 9 nähtub, et piiritlemata hulka tähistava sihitise puhul ei kasutatud kordagi täissihitist (näited 73a ja 73b). See vastab eespool kirjeldatud sihitise kvantitatiivse piiritletuse reeglitele.

(73) a) Sel ajal on kaks "laternatevana", nagu ma olen kuulnud *lapsi* neid nimetavat, kodulinnast harilikult ära reisinud. (1960ilu)

b) Vähe hiljemini ta kuulis *käratsevaid hääli* piki lepavõsadeist varjatud kallast lähemale karglevat. (1930ilu)

Vastupidiselt alapeatüki alguses kirjeldatud kvantitatiivse piiritletuse üldreeglitele kasutati kvantitatiivselt piiritlemata ainet tähistava sihitisega lausetes lisaks osasihitisele ka täissihitist (näide 74a). Enamikus lausetes esines siiski osasihitis (74b). Osasihitise kasutus toodud lauses võib tingitud olla ka *nägema*-verbist, millega esineb üldiselt partitiivne tegevussubjekt (vt 4.3).

(74) a) Veera Ivask teab enese poolt *õiguse* olevat, sest täna ta suvatses end kolhoositööle seada. (1960ilu)

b) Juba tol tüliõhtul, jäädes seisma väravasuhu ning kuuldes *vankrimürinat* pikkamisi kaugenevat - hakkas ta erutus aegamööda hajuma nagu suits. (1930ilu)

Komplekti tähistava sihitise korral kasutati peaaegu igas kolmandas lauses täissihitist (näide 75a), ent enamik lauseid oli siiski osasihitisega (75b ja 75c). See seostub alapeatükis 2.2.2 esitatud väitega, et ainsuse genitiivis tegevussubjekti puhul kasutatakse mitmuses tihti osasihitist. Toodud näitelausestes võib täis- ja osasihitise kasutust mõjutada ka põhilause verb.

(75)a) Võrrelnud EMKE põhimõtteid ESDP valmiva projektiga leidis Uku Hänni *nad* üsna kattuvad olevat. (1990aja)

b) Ma näen *ta huuli* liikuvat ja et ta sõnadest aru saada, kummardun talle päris lähedale. (1990ilu)

c) "Ei ole inimeselt inimesele abi..." sosistab ta veel kord ja tunneb nagu *jalgu* tugevamini toetuvat maapinnale, õlgu võimsamini tõusvat kandma raskusi. (1930ilu)

Asja tähistava sihitise puhul esines täissihitist umbes igas viiendas lauses (vt näidet 76a). Osasihitise suurt osakaalu võib selgitada see, et märgendamisel loeti asjadeks ka pronoomeneid, kui need tähistasid elusolendeid või asju (76b), mida kirjeldati lähemalt alapeatükis 4.6. Näites 76c võib osasihitis tingitud olla *nägema*-verbist.

(76)a) Muzafar rabeles valla ja jooksis kilgates lavatsinurka, kus teadis olevat *sinise plastmasslähkri*. (1990ilu)

b) "Rumalasti tegin!" kuulis Jairus *teda* ütlevat. (1930ilu)

c) Kuid nähes *poega* endast suure hooga mööda kihutavat, ei teinud ta seda siiski, ta ei teadnud nimelt, kas see on üldse sünnis. (1930ilu)

XX sajandi keelematerjal näitas, et kõigist kvantiteeditüüpidest kasutati enim täissihitist ainet tähistava sihitise korral, kuigi ka selliste lausete seas oli täissihitisi vähem kui pooltes. Piiritlemata hulka tähistava sihitise korral ei tulnud aga esile ühtki täissihitise kasutust. Komplekti ja asja tähistava sihitisega lausete täis- ja osasihitis näis kogutud materjali põhjal lisaks kvantitatiivsele piiritletusele sõltuvat ka teistest teguritest, näiteks põhilause verbist.

4.8. Objekti elusus

Elusus on üks substantiivide semantilisi tunnuseid. Sageli ei lange keeleline elusus kokku bioloogilise elususega, nt eesti keeles peetakse elusateks ainult liikuvaid objekte. (Pajusalu 2009: 62) Et vaadelda *vat*-tarindi tegevussubjekti käändevaliku sõltumist objekti elususest, märgiti tegevussubjektide puhul ära ka see, kas objekt on elus või eluta. Lauseid, mille objekt oli elus, tuli XX sajandi keelematerjalis esile 175 (vt näiteid 77a ja 77b), eluta objektiga lauseid oli 113 (78a ja 78b).

(77) a) Kuulan Solveigi laulu ja arvan *end* äkki uskuvat, et leidub teine, parem maailm. (1960ilu)

b) Äkki näen *Jaskat* poetavat kätt teda katva sineli taskusse. (1990ilu)

(78) a) Ärksamad ja mäslavamad filmitegijaist olid nii väge täis, et Luis Bunõuel väitis *ekraani valge silma* olevat suutelise panema plahvatama Universumi, kui see pind vaid temale ainuomast valgust kiirgama hakkab. (1990aja)

b) Natukese aja pärast kuulis Leeni *majaust* paugatades kinni langevat. (1930ilu)

Tabelis 10 on ära toodud täis- ja osasihitise osakaal elus ja eluta objektiga lausetes.

Tabel 10. Täis- ja osasihitise osakaal elus ja eluta objektiga lausetes

Objekti elusus	Täissihitisega lauseid	Osasihitisega lauseid	Täissihitise osakaal (%)
Elus	20	155	11,4%
Eluta	49	64	43,4%

Nagu tabelist 10 nähtub, on eluta objektiga lausete osasihitise osakaal umbes neli korda väiksem kui elus objektiga lausetes. Elus objektiga lausete puhul leidsid kõigis kümnendites rohkem osa- kui täissihitisega lauseid. Kui 1900-ndate lausetes tuli esile 13 osa- ja 6 täissihitist, siis 1990-ndate lausetes kasutati osasihitist 79 korral, täissihitist ainult neljas lauses. Eluta objektiga lauseid vaadeldes oli tähelepanndav 1990-ndate lausete üllatavalt suur täissihitise osakaal (osasihitisega lauseid oli 26, täissihitisega lauseid 24, vt näiteid 79a ja 79b). Täissihitise vormi valik näib neis lausetes sõltuvat vastavalt *leidma*-verbist ja umbisikulisest tegumoest (vt alapeatükke 4.3 ja 4.5).

(79) a) Pimesi teed kobades jõudsid nad linnaväravani, ent leidsid *selle* suletud olevat. (1990ilu)

b) *Kivikultus*, mille tunnistajaks on Rannaküla ohvrikivi ja kalme, arvatakse pärinevat kreeta-mükeene kultuurist, mis üle Skandinaavia meile jõudnud. (1990ilu)

Näib, et kui tegevussubjekti tähistab elus asi, eelistatakse selgelt kasutada osasihitist. Siin võib mõju avaldada ka see, et tihti on elus objekt tähistatud pronoomeniga (vt 4.6). Eluta objektide puhul sõltub tegevussubjekti käändevalik jällegi muudest teguritest.

5. vat-tarind XXI sajandi keelematerjalis

Selles peatükis esitatakse XXI sajandi keelematerjali analüüsitulemused. EtTenTeni korpusest kogutud 97 lausest esines osasihitist 68 ja täissihitist 29 lauses. Täissihitise esinemise osakaal oli 29,9% ehk pisut suurem kui XX sajandi lausetes. Võrreldes 1990-ndatega kui XXI sajandile ajaliselt kõige lähema kümnendiga on täissihitise osakaal samuti suurenenud (1990-ndate täissihitise osakaal oli 21,1%).

5.1. Põhilause verbid

Kuna tänapäevast keelematerjali on korpustesse kogutud märgatavalt rohkem kui varasemate kümnendite materjali, vaadeldakse selles töös ainult selliseid lauseid, mille põhiverb tuli XX sajandi keelematerjalis vähemalt kahel korral esile. Selliseid verbe oli 12: *arvama*, *kuulma*, *leidma*, *lootma*, *mäletama*, *märkama*, *nägema*, *teadma*, *tundma*, *uskuma*, *väitma* ja *ütleva*, aga *lootma*-verbiga ei õnnestunud leida ühtki tingimustele vastavat lauset; *mäletama*- ja *märkama*-verbidega aga ei õnnestunud koguda 10 tingimustele vastavat lauset (vt lähemalt ptk 3).

Selliseid põhilause verbe, millega kasutati nii osa- kui täissihitist, oli 7: *arvama* (näited 80a–80c), *leidma* (81a–81c), *uskuma* (82a–82c), *väitma* (83a–83c), *ütleva* (84a–84c), *mäletama* (85, 16b peatükist 2.2.2) ja *teadma* (86a, 86b). Võrreldes XX sajandi keelematerjaliga on varieeruva tegevussubjekti käändega põhilause verbid üldjoontes samad, lisandunud on *mäletama*-verb ning tajuverbidega *kuulma*, *nägema*, *märkama* ja *tundma* ei kasutatud kordagi täissihitist.

(80) a) Aluseks arvatakse olevat *Hispaania astroloogide tekstid*. (etTenTen)

b) Mõni arvab *selle* olevat saatusehääle, teine kaitseingli oma. (etTenTen)

c) Sestap arvan *end* teadvat, missugune "õige" Camaro välja peaks nägema. (etTenTen)

(81) a) Ametivõimude sõnul uuriti juhtunut 2007. aastal ning *sõdurite käitumine* leiti olevat õigustatud. (etTenTen)

b) Taanis juhtus lugu, kus ühe Guinea proua taani keele oskust hindas politseinik ja leidis *selle* ebapiisava olevat. (etTenTen)

c) Pidevalt on hirm, et keegi tuleb ja leiab *miskit* valesti olevat. (etTenTen)

(82) a) *Sel päeval korjatud ravimtaimed* usutakse olevat kõige võimsamate raviomadustega. (etTenTen)

b) Usun *selle* olevat paljudele lugejatele uueks kogemuseks. (etTenTen)

c) Häbelikult vabandati, et me ei uskunud sealt *kedagi* tagasi tulevat. (etTenTen)

(83) a) Tean vaid nii palju, et keegi mesinik väidab surnud mesilastel olevat *raviomadused*. (etTenTen)

b) Küll väidavad nad põhjuseks olevat *pelgalt sõprussuhte*. (etTenTen)

c) Helistaja väitis *end* olevat naise lähisugulane, kes on sattunud õnnetusse ja vajab nüüd abi. (etTenTen)

(84) a) *Uppuja päästmine* öeldakse olevat ennekõike uppuja enda asi. (etTenTen)

b) Miks muidu Klarika ütles *enda* nii õnneliku olevat, et vahepeal on lausa valus. (etTenTen)

c) Soosaar ütleb *end* olevat üsna hästi kursis Pärnumaa valdades toimuvaga. (etTenTen)

(85) Tõepoolest – ei mäleta *end* lugenud olevat sedavõrd selgepilgulist ja ladusat oma eluloo ja lähimineviku läbikirjutamist, mis hõlmaks nii boheemlust, ühiskondlikku kui ka argielu. (etTenTen)

(86) a) Enne, kui umbusaldamine sai alata, näitas volikogu esimees Jaanus Raidal, et teab *lahingu* kaotatud olevat ja informeeris rahvaesindajaid, et laekunud on hulk avaldusi. (etTenTen)

b) Kui paljudel väikeriikidel sa tead *sellist armeed* olevat? (etTenTen)

Tabelis 11 on ära toodud täis- ja osasihitise osakaal nende verbide puhul, millega esines mitmes käändes tegevussubjekt.

Tabel 11. Täis- ja osasihitise osakaal varieeruva tegevussubjekti käändega põhilause verbide puhul

Põhilause verb	Täissihitisega lauseid	Osasihitisega lauseid
<i>arvama</i>	4	6
<i>leidma</i>	9	1
<i>uskuma</i>	4	6
<i>väitma</i>	5	5
<i>ütleva</i>	5	5
<i>mäletama</i>	1	5
<i>teadma</i>	1	9

Tabelist 11 nähtub, et kui üldiselt jaguneb täis- ja osasihitise osakaal vaadeldavate verbide puhul üsna võrdselt, siis *leidma*-verbiga eelistatakse selgelt kasutada täissihitist, *teadma*-verbiga aga osasihitist. Kuna selles töös ei uurita kogu XXI sajandi kättesaadavat keelematerjali, on oluline mainida, et analüüsimaterjaliks valiti esimesed otsinguga välja tulnud laused, mis vastasid kõigile tingimustele.

Üldiselt on XX ja XXI sajandi keelematerjali võrreldes põhilause täis- ja osasihitisega lause osakaalud samad. Võrreldes XX sajandi keelematerjaliga on aga mõnevõrra suurenenud *uskuma*- ja *ütleva*-verbide täissihitisega lause arv. Samuti ilmnes, et XXI sajandi lausetes ei kasutatud tajuverbidega kordagi täissihitist.

5.2. vat-tarindi lausevaste lausetüüp

Ka XXI sajandi keelematerjalis tuli esile nii predikatiiv-, omaja- kui olemasolulauseid (vt vastavalt näiteid 87a–89c), kusjuures kõigi mainitud vat-tarindi lausevaste lausetüüpide puhul kasutati nii täis- kui osasihitist.

(87) a) Alles 2009. aastast alates toetust saava hakkpuidu põletamise puhul ei ole tootlust esile toodud, kuid *praegune toetuse määr* leitakse siiski olevat liiga suur. (etTenTen)

b) Peale roman noiri kõrgaastaid sündinud põnevusromaan leidis *selle miljöö* tarbetu olevat ja säilitas ainult põnevuse. (etTenTen)

c) Kes arvab *teda* olevat presidendi, kes peaministri, kes linnapea, - kokkuvõttes ikka kõige tähtsama Eesti poliitiku. (etTenTen)

(88) a) Ent ka Iisraelil usutakse olevat *tuumarelv*, kuigi riik ise ei kinnita seda ega lükka ka ümber. (etTenTen)

b) Keegi meist pole täiuslik ja enda ümber ringi vaadates näeme ikka teistel olevat *midagi*, mida sooviks endale. (etTenTen)

(89) a) Poolel teel jõudsime mägikuurorti, mille vaatetornist väidetakse avanevat *kõige ilusam vaade* Himaalaja peaahelikule. (etTenTen)

b) Boris Johnsoni kampaania taga teatakse olevat *Austraaliast pärit halastamatut valimiskampaania strateegi* Lynton Crosby. (etTenTen)

Tabelis 12 on ära toodud täis- ja osasihitise osakaal XXI sajandi keelematerjali predikatiiv-, omaja- ja olemasolulauses.

Tabel 12. Täis- ja osasihitise osakaal XXI sajandi predikatiiv-, omaja- ja olemasolulauses

vat-tarindi lausevaste lausetüüp	Osasihitise lauseid	Täissihitise lauseid	Täissihitise osakaal (%)
Predikatiivlause	11	21	65,6%
Omajalause	5	2	28,6%
Olemasolulause	6	1	14,3%

Tabelist 12 ilmneb, et enim kasutati täissihitist predikatiivlausetes. Võrreldes XX sajandi materjaliga on täissihitise osakaal suurenenud predikatiivlausetes puhul, märgatavalt vähenenud aga omaja- ja olemasolulausetes (vt tabelit 6), iseäranis olemasolulausetes (XX sajandi materjali täissihitise osakaal oli 61,5%, XXI sajandi materjalis 14,3%). Usaldusväärsemaid järeldusi saaks teha XXI sajandi materjali põhjalikumal uurimisel. Tabelis 13 on ära toodud verbid, millega XXI sajandi lausetes tulid esile predikatiiv-, omaja- ja olemasolulaused.

Tabel 13. Põhilause verbid, millega esines predikatiiv-, omaja- ja/või olemasolulausele vastav vat-tarind

Põhilause verb	Predikatiivlauseid	Omajalauseid	Olemasolulauseid
<i>arvama</i>	4	-	-
<i>leidma</i>	9	-	-
<i>mäletama</i>	1	-	-
<i>nägema</i>	1	2	-
<i>teadma</i>	1	2	4
<i>tundma</i>	4	-	-
<i>uskuma</i>	3	1	2
<i>väitma</i>	5	2	1
<i>ütleva</i>	4	-	-

Tabelist 13 ilmneb, et ka XXI sajandi keelematerjalis esinesid nimetatud lausevaste lausetüübid nii kõne-, mõtlemis- kui tajuverbidega. Tajuverbidega kasutati ainult osasihitist (vt näiteid 90a ja 90b vastavalt predikatiiv- ja omajalause kohta). Tajuverbidega ei tulnud esile ühtki olemasolulauset.

(90) a) Hoidku piip ja prillid need, *keda* ta *näeb* selles süüdi olevat. (etTenTen)

b) Ja pildilt ei *näe* küll *mingit väärtust* sellel majal olevat. (etTenTen)

Kõneverbidega tulid esile kõik mainitud lausevaste lausetüübid ja neis kasutati nii täis- kui osasihitist (vt näiteid 91a ja 91b vastavalt omaja- ja predikatiivlause kohta).

(91) a) Osa helistajaist *väitis* endal olevat ka *tõendeid*. (etTenTen)

b) Kodanikuühiskonna aktivist Elver Loho küsib, millise statistika põhjal *väidab* sotsiaalteadlane Marju Lauristin *olukorra Eestis* olevat revolutsioonieelse ning leiab, et teadlased võiksid oma arvamusi siiski tõenduspõhiselt esitada. (etTenTen)

Mõtlemisverbidega tulid esile ainult predikatiivlaused, millega kasutati nii täis- kui osasihitist (vt näiteid 92 ja 80b alapeatükis 5.1)

(92) Kahjuks kuulatakse seal ikka vaimulikku, kes *arvab ennast* jumala olevat. (etTenTen)

Nii XX kui XXI sajandi predikatiiv-, olemasolu- ja omajalauseid esinesid koos kõne- ja tajuverbidega. Erinevalt XX sajandi lausetest ei esinenud tajuverbidega mainitud lausevaste lausetüüpide puhul kordagi täissihitist ja mõtlemisverbidega tulid esile ainult predikatiivlaused.

5.3. Eitus ja umbisikuline tegumood põhilases

XXI sajandi keelematerjalis tuli esile 11 lauset, milles tarvitati eitust. Nagu XX sajandi materjalis, kasutati ka XXI sajandi kõigis eitavates lausetes vastavalt sihitise vormivahelduse reeglitele (vt alapeatükke 2.2.1 ja 2.2.2) osasihitist (näited 93a ja 93b).

(93) a) Küsin igaks juhuks üle - teie isiklikult *ei tea* endal olevat *mingit süüid*? (etTenTen)

b) Firmajuht *ei usu tagasilööke ega sanktsioone* tulevat ning on Venemaaga koostöö osas optimistlik. (etTenTen)

Umbisikulises tegumoes lauseid oli samuti 11, nendest 9 lauses kasutati nominatiivset täissihitist (näide 94a), kahes lauses kasutati osasihitist (94b). Võrreldes XX sajandi keelematerjaliga on vähenenud osasihitise kasutus umbisikulistes lausetes (vrd 4.5).

(94) a) Esialgu *arvati see* olevat mõnikümmend meetrit eemal, aga kui kopp matmispaiga avastas, tuli arheoloogidel tööle asuda. (etTenTen)

b) Vahendaja märgib isu äratamiseks, et Eestis arvatakse *dolokivivarusid* jätkuvat kuni 14 aastaks ning "ehitussektori elavnemisel jätkub ressursse tõenäoliselt tunduvalt lühemaks ajaks". (etTenTen)

5.4. vat-tarindi tegevussubjekti sõnaliik ja fraasistruktuur

Ka XXI sajandi keelematerjalis leidus enim pronoomenikujulise tegevussubjektiga lauseid – 45 lauset. Pikema nimisõna fraasi kujulise tegevussubjektiga lauseid oli 34 ja üksiku nimisõna kujulise tegevussubjektiga tuli esile 18 lauset. Tabelis 14 on toodud täissihitise osakaal erinevate tegevussubjekti kujude puhul.

Tabel 14. Täis- ja osasihitise osakaal erineva tegevussubjekti kuju puhul

Tegevussubjekti kuju	Osasihitise lauseid	Täissihitise lauseid	Täissihitise osakaal (%)
Pronoomen	36	9	20%
Üksik nimisõna	12	5	29,4%
Pikem nimisõna fraas	19	16	45,7%

Tabel 14 näitab, et ka XXI sajandi keelematerjali iseloomustab see, et mida pikem on fraas, seda enam kasutatakse täissihitist. Pronoomenite puhul kasutatakse valdavalt osasihitist (näide 95a). XX ja XXI sajandi materjali pronoomeni täissihitise osakaalud on enam-vähem samad (vrd 4.6). Siiski leidus pronoomenite puhul ka täissihitise lauseid (näited 95b ja 95c), kuigi näite 95b täissihitis võib tuleneda umbisikulisest tegumoest ja pronoomenist *mis*, mis esineb sageli nominatiivis (vt 2.2.1), näites 95c võib genitiiv tingitud olla *leidma*-verbist (vt 4.3).

(95) a) Ta ütles *end* tulevat otse pangast. (etTenTen)

b) Esmaspäeval tuli teade, et tänavune eelarvepuudujääk kujuneb oodatust hullemaks ja majandus, *mis* arvati lõpuks järgmisel aastal kasvule pöörvat, kahaneb hoopiski veel 2,5 protsenti. (etTenTen)

c) Tallinna linn vaidleb esitatud hagile vastu, leides *selle* põhjendamatu olevat. (etTenTen)

Ka üksikute nimisõnade puhul on tavalisem osasihitis (näide 96a), ent leidus ka täissihitist (96b ja näide 88a peatükis 5.2). Võrreldes XX sajandi lausetega on täissihitise osakaal pisut suurenenud (vt tabelit 8).

(96)a) Kui nägin esimest korda *sini-must-valget* Pika Hermannini torni tõusvat, oli pisar silmas ja nüüd öeldakse, et raha pole, ei arstidele, ei pensionidele [...] (etTenTen)

b) Tunnen kaasa neile, kes usuvad toetuste läbi *toidu* odava olevat ja et toetuste kaotamisel muutuks toit ülejõu kalliks. (etTenTen)

Pikemate nimisõnafraaside puhul kasutati täis- ja osasihitist üsna võrdselt (97a ja 97b). Toodud näitelausestes paistab täis- või osasihitise valik sõltuvat põhilause verbidest. Võrreldes XX sajandi materjaliga on pikema fraasi täissihitise osakaal juba märgatavalt suurem (XX sajandil 28,4%, tänapäeval 44,1%, vt tabelleid 8 ja 14).

(97) a) „Kui lisada ka Jarmo Ahjupera, siis läheb pilt veel segasemaks,,, leiab Sarap *Rüütli olukorra* olevat meeldivalt keerulise. (etTenTen)

b) Aga milliseid *ohte või katsumusi* näete endal siin ees seisvat? (etTenTen)

Ka XXI sajandi lausetes vastab pronoomenikujulise sihitise vormi valik alapeatükis 2.2.1 kirjeldatud reeglitele. Nagu XX sajandi materjalis, näib ka XXI sajandi üksiku nimisõna ja pikema nimisõnafraasi kujulise tegevussubjektiga lausetes tegevussubjekti käändevalik sõltuvat muudest teguritest kui tegevussubjekti fraasistruktuurist. Üksiku nimisõna ja pikema nimisõnafraasi kujulise tegevussubjektiga lausetes on aga võrreldes XX sajandiga mõnevõrra suurenenud täissihitise osakaal.

5.5. Sihitise kvantiteet

Nagu XX sajandi keelematerjalis, tuli ka XXI sajandi lausetes enim esile asja tähistava sihitisega lauseid – 54 lauset. Ainet tähistava sihitisega lauseid oli 23, piiritlemata hulka

tähistava sihitisega 13 ja komplektiga 7 lauset. Tabelis 15 on ära toodud täis- ja osasihitise osakaal mainitud sihitise kvantiteetide puhul.

Tabel 15. Täis- ja osasihitise osakaal erinevate sihitise kvantiteetide puhul

Sihitise kvantiteet	Täissihitisega lauseid	Osasihitisega lauseid	Täissihitise osakaal (%)
Aine	14	9	60,9%
Asi	12	42	22,2%
Piiritlemata hulk	0	13	0%
Komplekt	4	3	57,1%

Tabelist 15 nähtub, et ka tänapäevases materjalis ei esinenud piiritlemata hulka tähistava sihitise puhul kordagi täissihitist (näited 98a ja 98b).

(98) a) Seejärel nägin suurte puude vahel veel *oksi* kukkuvat. (etTenTen)

b) Kuulsin *suurigi inimesi* imestavat, kuidas lapsed suudavad pika päeva varahommikusest rongkäigust kuni õhtutundideni kestnud kontserdi lõpuni vastu pidada. (etTenTen)

XXI sajandi ainet tähistava sihitisega lausete täissihitise osakaal oli mõnevõrra suurem kui XX sajandil (näide 99a), ent leidis ka osasihitisega lauseid (99b). Osasihitise kasutus võib selles lauses tingitud olla *teadma*-verbist, mis on olemuselt partitiivne (SS).

(99)a) Kuule, saa üle, et kõik ei armasta AVd ja leiavad *ta käitumise* taunimisväärse olevat. (etTenTen)

b) Mitte üheski Euroopa linnas ei tea olevat *sellist jama*, et linna läbivalt magistraalilt saab igäüks vasakpööret oma hoovi teha [...](etTenTen)

Komplekti tähistava sihitisega lausete täissihitise osakaal oli peaaegu poole suurem kui XX sajandi lausetes (vt näidet 100a). Siiski leidis ka osasihitisega lauseid (100b).

(100) a) Kui olete eestpoolt vaadanud ja leidnud *nad* sarnased olevat, minge ja vaadake neid autosid tagantpoolt ka. (etTenTen)

b) Allen pilab oma kaasmaalasi, kes tulevad pungil rahakotiga „Euroopasse“, ahmima igasuguseid väärtusi, millest nad arvavad *endid* olevat kodumaal ilma jäetud. (etTenTen)

Asja tähistava sihitise lausete täissihitise osakaal tänapäevases keelematerjalis on umbes sama suur kui XX sajandi keelematerjalis. Ka siin oli asja tähistav sihitis tihtipeale pronoomen (näide 101a), ent ka muude asju tähistavate sihitiste korral esines nii osa- kui täissihitist (101b ja 101c). Täis- ja osasihitise kasutus tundub neis lausetes sõltuvat eelkõige põhilause verbidest (vt 4.3).

(101) a) See tekitas aga meeste vahel tüli, kuna joomakaaslane väitis *end* olevat rohkem alkoholi ostnud ega soovinud veel koju minna. (etTenTen)

b) Ilusaima ratta omanikuks osutus naine – Hedvin, kes ütles *oma ratta* olevat uhkeks sätitud Lätis . (etTenTen)

c) „Kui koer on nurka aetud, siis ta tahes-tahtmata lõpuks hammustab,, tõi Kase värvika paralleeli, pidades silmas seda, et tal ei olnud sõna võttes enam midagi kaotada ning et ta teadis *oma töökohta* juba ette kaduvat. (etTenTen)

Nii XX kui XXI sajandi lausetes ei kasutatud piiritlemata hulka tähistava sihitise puhul kordagi täissihitist ja enamikus asja tähistava sihitise lausetes toimis tegevussubjektina pronoomen. Komplekti tähistava sihitise osakaal oli XXI sajandi materjalis peaaegu poole suurem kui XX sajandi lausetes. Ka XXI sajandi lausetes mõjutas tegevussubjekti käänat lisaks kvantitatiivsele piiritletusele tihti ka näiteks põhilause verb.

5.6. Objekti elusus

EtTenTeni korpusest kogutud keelematerjalis tuli esile 48 elus ja 49 eluta objektiga lauset. Tabelis 16 on ära toodud täis- ja osasihitise osakaal elus ja eluta objektiga lausetes.

Tabel 16. Täis- ja osasihitise osakaal elus ja eluta objektiga lausetes

Objekti elusus	Täissihitisega lauseid	Osasihitisega lauseid	Täissihitise osakaal (%)
Elus	2	46	4,2%
Eluta	28	21	57,1%

Tabelist 16 nähtub, et nagu XX sajandi keelematerjalis, kasutati ka XXI sajandi elusa objektiga lausetes selgelt rohkem osa- kui täissihitist (vt näiteid 102a, 102b ja näidet 84b alapeatükis 5.1).

(102) a) Luko näeb *Hildat* kaevule tulevat ja sealt vett vântavat. (etTenTen)

b) Pealagi läikis prožektorite valgelt ja mäletan *ennast* mõtlevat: „Kahju temast küll, aga naljakas pealagi on tal ikka ka!„ (etTenTen)

Sarnaselt XX sajandi keelematerjaliga (vrd 4.8) tuli eluta objektiga lausete puhul esile rohkem täis- kui osasihitise lauseid (vt näiteid 103a–103c). Täis- või osasihitise kasutus näib neis lausetes sõltuvat põhilause verbidest (vt 4.3).

(103) a) Nii jääb sel korral üle vaid loota, et *esimese astme kohtu otsuse* leiavad olevat pädeva ka ülejäänud kohtuastmed. (etTenTen)

b) Tublisti üle poole sajandi Pärnu jalgpalli seestpoolt näinud Hunt väidab *Pärnu parimate mängijate loetlemise* küll riskantse tegevuse olevat, aga hätta muidugi ei jää. (etTenTen)

c) Paraku näeme *al-Qaida ohtu* mujal hoopis kasvavat. (etTenTen)

XXI sajandi keelematerjal näitas, et nagu XX sajandi materjalis, kasutati ka siin elus objekti puhul pigem osasihitist. Eluta objektiga lausetes esines rohkem täissihitist, aga tegevussubjekti käände avaldasid mõju ka teised tegurid, nt põhilause verb.

Kokkuvõte

Selles bakalaureusetöös uuriti, mil määral varieerub *vat*-tarindiga lausete põhilause objektiks tõstetud subjekti kääne XX ja XXI sajandi materjalis, millised tegurid käändevalikut mõjutasid, kui suured olid XX sajandi eri kümnenditel *vat*-tarindiga lausete normaliseeritud sagedused 100 000 lause kohta ja mil määral avaldas sagedustele mõju keeleuuendus.

Töös taheti esmalt teada, mil määral mõjutasid *vat*-tarindi tõstetud objekti käändevalikut grammatilised ja semantilised tegurid. Selleks tutvustati töös sihitise üldisi vormivahelduse reegleid ning analüüsiti lauseid põhiliselt neist reeglitest lähtuvalt. Ilmnes, et nii XX kui XXI sajandi lausetes mõjutas tegevussubjekti käänet kõige sagedamini põhilause verb ja selle üldised sihitise vormivahelduse reeglid, kuigi ainus verb, mille puhul *vat*-tarindi tegevussubjekti kääne täielikult vormivahelduse reeglitele vastas, oli *ütlema*. Nii mõnelgi korral kasutati üldiselt partitiivseks peetavate tajuverbidega lisaks osasihitisele ka täissihitist, mis kinnitas seniseid uurimistulemusi. Senistele andmetele vastas ka see, et partitiivset sõnaobjekti nõudvate verbidega kasutati nii mõnigi kord ainsuse genitiivi. *vat*-tarindi lausevaste lausetüüpide ja käändevaliku seoste vaatlus näitas, et vastupidiselt senistele uurimistulemustele kasutati nii XX kui XXI sajandi predikatiiv-, omaja- ja olemasolulausetes tajuverbidega enamjaolt osasihitist. Lisaks tajuverbidele tuli esile ka kõne- ja mõtlemisverbidega lauseid, millega esines nii täis- kui osasihitist. Eitavates lausetes vastas *vat*-tarindiga lausete tegevussubjekt mõlema sajandi keelematerjalis täielikult sihitise vormivahelduse reeglitele. Umbisikuliste lausete puhul tuli mõlema sajandi materjalis esile nii nominatiivset kui partitiivset tegevussubjekti. Tegevussubjekti käände ning subjekti sõnaliigi ja fraasistruktuuri analüüs tõi XX ja XXI sajandi materjalis esile, et mida pikem on tegevussubjektiks olev fraas, seda suurema tõenäosusega kasutatakse sellega täissihitist. Siiski sõltus üksiku nimisõna ja pikema nimisõnafraasi kujuliste tegevussubjektidega lausetes tegevussubjekti käände valik tihti muudest teguritest, näiteks põhilause verbist. Ilmnes, et pronoomenikujulist tegevussubjekti kasutati ilukirjanduskeeles enam kui ajakirjanduskeeles ja enamasti allusid pronoomenikujulised

tegevussubjektid sihitise vormivahelduse reeglitele. Sihitise kvantiteete vaadeldes selgus, et ei XX ega XXI sajandi materjali piiritlemata hulka tähistava sihitisega lausetes kasutatud kordagi täissihitist. Ainet tähistava sihitise puhul leidus nii osa- kui täissihitisega lauseid. Komplekti ja asja tähistava sihitise korral sõltus täis- või osasihitise valik jällegi teistest teguritest, kuigi XXI sajandi komplekti tähistava sihitisega lausete täissihitise osakaal oli üllatavalt suur. Veel tuli välja, et kui tegevussubjekti tähistab elus asi, kasutati sellega nii XX kui XXI sajandi keelematerjalis selgelt rohkem osasihitist. Eluta objektiga lausete käändevalikut mõjutasid pigem muud tegurid.

Seejärel taheti teada, mil määral on märgata muutusi vaadeldavate perioodide täis- ja osasihitise kasutuses ja millest võivad need muutused tingitud olla. Ilmnes, et 1900-ndate keelematerjali täissihitise osakaal oli vaadeldavatest kümnenditest suurim, mis on tõenäoliselt tingitud 1900-ndate korpuse väiksest mahust. Lisaks sellele oli 1900-ndate lausetes veel tunda XIX sajandi sulandkeele mõjusid, milles kohati liigtarvitati täissihitist. Mida edasi, seda vähem esines täissihitisega lauseid, eriti ilukirjandustekstides. XXI sajandi materjali täissihitise osakaal oli küll mõnevõrra suurem kui XX sajandil, ent usaldusväärsemate järelduste tegemiseks tuleks selle sajandi *vat*-tarindiga lauseid põhjalikumalt uurida.

Viimaks taheti teada, kui suured olid XX sajandi materjali *vat*-tarindiga lausete normaliseeritud sagedused 100 000 lause kohta ja mil määral avaldas siin mõju keeleuuendus. Ilmnes, et *vat*-tarindiga lausete normaliseeritud sagedused olid kõigis vaadeldud kümnendites võrdlemisi väikesed ja *vat*-tarindit kasutati pigem ilukirjandus- kui ajakirjanduskeeles. 1900-ndate lausetes esines *vat*-tarindiga lauseid kõige vähem. See võis lisaks korpuse väiksele mahule tingitud olla ka keeleuuenduse-eelsest ajast, mil infiniittarindeid kasutati vähem. 1930-ndatel kui keeleuuenduse põhimõtetest tugevasti mõjutatud kümnendil leidus *vat*-tarindiga lauseid 100 000 lause kohta kõige rohkem. 1960-ndatel, mil keeleuuenduse ajal välja pakutud konstruktsioonide kasutus üldiselt vähenes ja tugev normeerimine muutus valdavamaks, vähenes märgatavalt ka *vat*-tarindiga lausete esinemissagedus. 1990-ndatel, mil keelekorraldus muutus suunavaks, suurenes *vat*-tarindiga lausete esinemissagedus ainult mõnevõrra. Kuigi Mati Erelt on nimetanud, et *vat*-tarindi kasutus on keeleuuendusjärgsel ajal mõnevõrra laienenud, ei

toeta siinne uurimus seda väidet, kuna 1990-ndate esinemissagedus on 1930-ndate omast väiksem. XXI sajandi materjali aga uuriti ainult põgusalt.

Kirjandus

Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Noor-Eesti Kirjastus Tartus.

Cristofaro, Sonia 2007. Deconstructing categories: finiteness in a functional-typological perspective. – Finiteness. Theoretical and empirical foundations. Ed. by Irina Nikolaeva. Oxford: Oxford University Press, 91–114.

Erelt, Mati 1984. On the *vat*-construction in Estonian. – SFU 20: 4, 270–273.

Erelt, Mati 2001. Johannes Aavik eesti lauseehituse uuendajana. – Emakeele Seltsi aastaraamat 46 (2000), 71–87.

Erelt, Mati 2017a. Öeldis. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli Kirjastus, 93–240.

Erelt, Mati 2017b. Sekundaartarindiga laused. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli Kirjastus, 756–841.

Hint, Mati 2017. Partitiivi laienemine aspektituks objektikäändeks. – Mäetagused 69, 153–179.

Koks, Helen 2004. Subjekti ja objekti käitumisreeglid komplekslauses. – Lauseliikmeist eesti keeles. Toim. Liina Lindström. Tartu ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 1. Tartu: Tartu Ülikool, 34–39.

Koptjevskaja-Tamm, Maria 1999. Finiteness. – Concise Encyclopedia of Grammatical Categories. Ed. by Keith Brown, Jim Miller. Amsterdam: Elsevier Science, 146–149.

Ledgeway, Adam 2007. Finiteness in diachrony and acquisition. – Finiteness. Theoretical and empirical foundations. Ed. by Irina Nikolaeva. Oxford: Oxford University Press, 335–365.

Leino, Jaakko 2015. The syntactic and semantic history of the Finnish genitive subject. – Subjects in constructions – canonical and non-canonical. Ed. by Marja-Liisa Helasvuo, Tuomas Huomo. Constructional approaches to language; vol. 16. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 231–251.

Leino, Katariina 2019. Genetiivisubjekti subjektina. Pro gradu -tutkielma. Kieli- ja käännöstieteiden laitos. Turun yliopisto.

Metslang, Helle 2017. Sihitis. – Eesti keele süntaks. Toim. Mati Ereht, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli Kirjastus, 258–278.

Metslang, Helle, Külli Habicht 2019. XIX sajandi eesti kirjakeel – vahekeelest sulandkeeleks. – Emakeele Seltsi aastaraamat 64, 111–140.

Nikolaeva, Irina 2007. Introduction. – Finiteness. Theoretical and empirical foundations. Ed. by Irina Nikolaeva. Oxford: Oxford University Press, 1–19.

Ogren, David 2017. Object case variation in Estonian *da*-infinitive constructions. – Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 41. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pajusalu, Renate 2009. Sõna ja tähendus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Penjam, Pille 2013. Eesti vanema kirjakeele *va(t)*-konstruktsioonid. – Emakeele Seltsi aastaraamat 58 (1), 186–209.

Plado, Helen 2010. Eesti keele *da*-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslaused. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri 2, 255–272.

Plado, Helen 2017. Keelekorralduse mõju keelekasutusele eesti keele *des*-vormi kasutuse põhjal XX sajandi algusest 1970. aastateni. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 13, 141–156.

Raag, Raimo 2008. Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: Atlex.

Shopen, Timothy 2007. Language Typology and Syntactic Description: Volume 2, Complex Constructions. Cambridge University Press, 74–83.

Uiboed, Kristel 2013. Verbiühendid eesti murretes. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 34. Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Uuspõld, Ellen 1982. Viron verbien infiniittisten rakenteiden subjektisääntöjä. – Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 8. Tampere, 35–53.

Uuspõld, Ellen 1985. Lisaandmeid *vat*-konstruktsiooni tegevussubjektist. – Ars Grammatica 1985. KKI. Tallinn: Valgus, 151–158.

Viht, Annika, Külli Habicht 2019. Eesti keele sõnamuutmine. Eesti keele varamu IV. Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Visapää, Laura 2008. Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä *a*-infinitiivikonstruktioista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1181. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

VISK 2004 = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho 2004. Ison suomen kieliopin verkkoversio. – Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>. Vaadatud 16.05.2020.

Ylikoski, Jussi 2003. Defining non-finites: action nominals, converbs and infinitives. – SKY Journal of Linguistics 16, 185–237.

Veebiviited

EtTenTeni eestikeelsete veebilehtede korpus. <http://keeleeveeb.ee/>. Vaadatud 18.05.2020.

SS = Sihitisesõnastik. <http://www.eki.ee/dict/asp/>. Vaadatud 10.05.2020.

Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpus 1890–1990. <https://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/index.php?lang=et>. Vaadatud 06.05.2020.

The form of the raised object in the sentences with *vat*-construction

Summary

The aim of this bachelor's thesis is to explore how the form of the subject of *vat*-construction raised to the object of the main clause varies in the written language of the 20th and 21st century and to find out which factors had the biggest influence on the variation. The construction explored in this thesis is named a complement clause. *Vat*-construction is one of the infinitive constructions in the Estonian language. This research can be of an importance, because the latest publications on this topic are 30 years old, and the researchers were only concentrating on a few aspects which they found to have contributed to the variation of the subject of *vat*-construction. The case of the raised object is compared with the general object case variations in this thesis.

The linguistic material of the 20th century for the bachelor's thesis has been sourced from the journalism and fiction subcorpora of the Corpus of Written Estonian 1890–1990 of the University of Tartu. 288 sentences with *vat*-construction were gathered in this corpora.

The following decades of the 20th century are considered: 1900s, 1930s, 1960s and 1990s. Those particular decades were chosen in order to explore the factors influencing the choice of the raised object case in the sentences with *vat*-construction and used over a longer period of time by equal intervals. Furthermore, the influence of the language reform was considered in the sentences used in those decades. The data of the 21st century (comprised of 97 sentences) was gathered from the etTenTen corpus of the Estonian websites, specifically from the websites of journalistic publications. Because of the fact that compared with other decades, the data from the 21st century has been gathered in the corpuses more abundantly, only the sentences which shared more frequently used main clause verbs from the 20th century were considered. The sentences selected for the sample met the following conditions: the verb in the main clause had to be transitive, the sentence had to have a raised object corresponding to the *vat*-construction subject, the *vat*-

construction should not have been impersonal or the form of the raised object understood in more than one way because of the grammatical homonymy.

The qualitative analysis and descriptive statistics are used as the research methods. The relations between the object case variation and the following features were searched for when analyzing the sentences: the frequency and the case of the raised object (Nominative, genitive or partitive, and the use of the partial and total object), the type of the text and the period of the publication, the verb of the main clause, the structure of the object phrase (pronoun, single noun or a longer noun phrase), the quantity of the object (bounded or unbounded, e.g. count or mass nouns), the animacy of the object, and the voice and polarity of the main clause depending on its appearance, and the type of the complement clause (unmarked, predicative, existential or possessive clause).

In addition, the normalized frequencies of the sentences (*per* 100.000 words) with *vat*-construction are considered in the 20th century data. The relations between the frequency and the influence of the language reform are examined on the basis of the normalized frequencies.

The data analysis showed that the verb of the main clause and the general grammatical rules for the object case variation were the main factors that influenced the raised object case in the 20th and 21st century. Although there were differences compared to general object rules, the gathered data was backed up by the finding that along with the partial object that is normally used with the verbs of perception (such as *to hear*, *to see* etc), sometimes the total object was used.

In contrast with the gathered data, the predicative, possessive and existential complement clauses that had a verb of perception in the main clause were used with the partial object. In the case of the negative main clauses the data of both the 20th and 21st century complied with the object rules. In the case of the impersonal main clauses, the partitive sometimes occurred along with the nominative one. The pronouns complied with the object rules were mainly used in fictional works.

Observing the semantic features of the object phrase (quantities of the object and its animacy), it was found that the total object was never used in the sentences which contained the phrase with unbounded quantity in plural. The partial object was primarily used in the sentences with the animate actor.

It was also found that the use of the total object was the highest in the 1900s because of the effect of the unstability in the use of the German-influenced written language in 19th century. In the course of time the use of the total object lessened, especially in fiction. The occurrence frequency of the sentences with *vat*-construction in the 20th and 21st century corresponds the influences of the language reform: the frequency of occurrence was the highest in the 1930s. The sentences with *vat*-construction were also widely used in the fictional language context.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mirjam Liivak

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Tõstetud objekti vorm *vat*-tarindiga lausetes“, mille juhendajad on Helle Metslang ja Helen Plado, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mirjam Liivak

23.05.2020